

članci

BALTAZAR A. KRČELIĆ (1715–1778)
AUTOR TZV. ODLOMKA LJETOPISA IZ 11. STOLJEĆA

Nada KLAIĆ, Zagreb

U djelu *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares* Baltazara Adama Krčelića jednog od najučenijih ljudi iz druge polovice 18. stoljeća, tiskan je *kratak tekst* – nazvan u literaturi *Odlomak* – za koji sam Krčelić tvrdi da ga je sastavio *Ivan arhidakon gorički*, zagrebački kanonik u 14. stoljeću.

Budući da način na koji je taj *Odlomak* sastavljen, ali i jezik kojim je pisan, kao i njegov sadržaj odskaču od svega što o arhidakonu Ivanu znamo, već se više od sto godina vodi u historiografiji rasprava o tome *tko je sastavio Odlomak*. Za mene danas nema sumnje da je upravo slijepa vjera u Krčelićev znanstveni autoritet bila glavni razlog da se nije mnogo istraživalo kako je on radio na svojim *Noticijama*, jer da se to učinilo, već bi površan pogled na tekst otkrio da *Odlomak* slični više *znanstvenom dometu* jednoga *historičara 18. stoljeća* nego isto tako učenom, ali posve drukčije nastrojenom piscu pravniku, kakav je bio Ivan Gorički u 14. stoljeću.

No, donijet ćemo najprije sam *tekst Odlomka*, kako bi čitatelj mogao slijediti naša izlaganja o literaturi kao i našu raspravu.

I.

Raspravljajući o Slavoniji u 11. stoljeću, Krčelić izlaže različita mišljenja te zatim kaže:

„Ita que Joannis Archidiaconi de Gvercse hac in quaestione sequentia sunt.

Satis indagavi, quaesivi, quando et qualiter haec pars Sclavoniae devenit ad Croatiae Reges et ab Hungaris ac Regno Hungariae est amissa. Sed hic vere quadrat, quod scripsit Albertus abbas stadensis: *'Rara fides ideo est, quia multi multa loquuntur'*.

Dum sanctum Pannoniae totius Regem cum exercitu petiisset Counradus Imperator, Croatiae Rex Cresimirus, dum anno MXXXI. Counradus cum Stephano per ambasciatores Emerico adjuvante, paciscerentur, pars haec Sclavoniae, quae Regni erat Hungariae, – nam pars a decennio Diogeni Duci Syrmensi parebat – a Culpe in Savum influentiam, per fluvium Trebes et campum luteum sive Czernycz ad Dravum usque, Regi Croatiae cessit. Tum Episcopi Croatensis jurisdictio ad Dravum extensa est. Et Godimir quasi fructus pacis Banus a Cresimiro declaratur.

Haec amicitia cessioque ne civiles faciat Sancto Stephano motus, filia Cresimiri, futura uxor sive sponsa Emerici Ducis Sclavoniae declaratur. Mors Emerici sequente anno se-

cuta, evertit connubium. Petrus pro Emerico titulum Sclavoniae Ducis obtinuit. Qui recuperare volebat Sclavoniam, dotis titulo datam, ut dicebatur, sponsae Emerici. Quare Petrus, ut magis pio Regi complaceat, cathedralem Sancti Petri Quinque-Ecclesiis absolvit.

Anno MXXXV. altero, quem nostri Zeanum vocant, in Regno Croatiae succedente et Stephani Regis terras molestante, volebant Hungari ut cessas partes Sclavoniae recipiat. Rex non convenire Regi, ut data semel recipiat respondit, praecipue dum bellum apertum non inferrent.

Itaque 1038., mortuo Sancto Rege, dum viduam ejus excludi non posse videretur, ipsa Petrum, qua destinatum a marito Regem, ut dicebatur, in socium curarum assumpsit. Sed is totum habere cupiens, eam custodiae angustiis conclusam, misere habuit. Duces, Episcopi, Comites ad quos Regno providere pertinebat, sibi metuentes, dum haec patrari cum Regina videbant, Samuelem Ducem, Oba dictum, qui ex primis Hungarorum Ducibus, Etheo nempe descenderet, Regem dicunt. Petrus fugit ad Henricum. Oba vero ob receptum Petrum Bojoarios et Carentinos est depraedatus. Postquam autem Henricus Petrum adniteretur reponere, Stephanus Croatiae Rex Volosclavus appellatus, montes Trivallos et Servios ad Drinum usque vastavit et Banum Prasca constituit.

Retro reposito, Andreas fuit oppositus, qui Petrum Regem in Ostersich captum, excaecat. Petrus sequente anno mortuus, Quinque-Ecclesiis sepelitur. Andreas Rex, stabilito sibi Regno, de recuperandis Regni juribus sollicitus, Adalbertum fratrem Ducem fecit Sclavoniae. Radus autem Palatinum Regni. Isti Regem Croatiae coarctarunt et Sclavoniam ad veteres limites Zettinae fluenti reducerunt.

(Dicunt Belae memorias servari in Belica, Belovar, allisque locis).

Adalberto sive Bela duce, ob coronatum puerum Salamonem ac Heinrici filiam ei sponsam ordinatam, cum Rege Andrea, Marte aperto pugnante — licet Dux Bohemorum cum exercitu Andream juvisset — in fuga tamen Rex Andreas ex equo cadens et mortuus factus est, quod (!) Dux Bela Regno potiretur. Qui Salamonem in Ostervizza praecusit. Heinricus indigna haec censens, Ostervizzam venit, sponsam Salamonis dedit, ac audita Belae morte, cum exercitu in Pannoniam intrans, Salamonem Regno et Coronae restituit. Filii Belae Geysa et Ladislaus in Poloniam fugiunt ac inde cum exercitu reddeunt, Episcopi et Proceres sic componunt, ut duae partes Salamoni, tertia Ducum esset. Quibus pactatis 1064. Quinque-Ecclesiis coronatus est Salamon. Eadem occasione Bano Svinimir Ducum Sororem, uxorem datam volunt et cum ea cessam Sclavoniae partem, uti olim a Stephano Rege data fuerat filiae Cresimiri sponsae Ducis Emerici. Reliquum Ladislaus habuit cum parte Hungariae usque ad Tisciam et Arabonem.

(Et essent in Comitatu Crisiensi multae memoriae Ladislai).

Affinitate hac Svinimir potens factus, ad Regnum Croatiae pervenit. Ladislaus et Geysa ad Coronam Hungarorum. Salamonem Bojoarii ipsi, quod ipsi nihil obtinuissent, sunt persecuti, quod postremo carens Regno desierit.”¹

1 B. A. KRČELIĆ, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares periodis IV. distinctae, Zagrabiae* (1770), str. 101–102 (dalje *Noticije*).

II. LITERATURA

Namjerno iz pregleda literature ispuštam ovdje mišljenje B.A. *Krčelića*, jer me ono, kako ću na kraju pokazati, i navelo na misao da je *upravo on pisac Odlomka!* Ipak dajem čitatelju pregled svih dosadašnjih napora, da ne bi netko pomislio kako sam imala neke posebne razloge da ih odbacim. Uostalom, na mene taj pregled literature djeluje kao povijest neke zablude! Uzet ćemo u obzir samo našu domaću literaturu!

Kad je F. *Rački* 1864. godine² uzeo na sebe dužnost da prikaže pisce 14. stoljeća, nije se nalazio baš u lakoj situaciji. O životu *Ivana Goričkog* nije u dokumentima mogao naći ništa – mislio je da potječe iz Banske krajine³ – a o njegovu je radu mogao doznati tek iz isprava iz prve polovice 14. stoljeća. To ga je potaklo da napiše kako Ivan „bijaše jedan od najumnijih, najvještijih i najrevnijih članova kaptola zagrebačkog”.⁴ Zato ga je Kaptol i „upotrijebio” da sastavi starija pravila, propise i zakone. On je taj posao izveo, po Račkome, tako da su „u oči sv. Lovre mučenika 9. kolovoza 1334 proglašena u kaptolu statuta koja *sakupi i sastavi arcidakon Ivan*”. Valja odmah dodati kako se iz teksta samih Statuta ne može zaključiti da je Ivan Gorički njihov autor! Rački doduše pokazuje kakve je učene parnice vodio Ivan Gorički, a upozorava i na njegovu izgradnju Nove vesi i crkve sv. Ivana u njoj⁵. On nalazi i još jedno opravdanje zašto je Ivana uvrstio među historičare. „Ivan naime svojemu zborniku predpostavlja” – kako Rački misli – „*uvod historički*”⁶ u kom napominje da je ugarski kralj Ladislav podigo i utemeljio biskupiju zagrebačku te odavle uzevši povod crta *kratku poviest ugarskih vojvoda i kraljeva* u Panoniji od Arpada do sv. Ladislava.”⁷ Prema tome, Rački nije sumnjao da je uvodni tekst u *Statute* također sastavio Ivan Gorički. Po završnim riječima datira taj „uvod” u 1354. godinu.

Nakon toga „uvoda”, nastavlja Rački, slijedi „*izkaz biskupa zagrebačkih počam od prvoga, imenom Duha, do Nikole, koj postade biskupom god. 1350. 'feria quarta infra octauas Epiphanie domini'*”⁸

Prema tome, niti za *popis biskupa* (koji slijedi nakon popisa ugarskih kraljeva) Rački ne sumnja u autora, i *sva tri teksta* – dakle *popis kraljeva, popis biskupa i Statute* – pripisuje istom autoru Ivanu Goričkom.

Postavlja zatim pitanje je li Ivan Gorički napisao još koje djelo, pa se poziva na *Krčelića* koji tvrdi da Ivan na nagovor biskupa Ladislava „*scribere et notare annorum praece-*

2 F. RAČKI, *Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjeg vieka*, Književnik I, Zagreb 1865, str. 548–557.

3 Prema njegovu mišljenju Gorički je rodnom iz Kosne na Banskoj krajini. *N. dj.*, str. 548–549.

4 *N. dj.*, str. 550.

5 *N. dj.*, str. 550–553.

6 Istakla N. K.

7 *N. dj.*, str. 554.

8 *N. dj.*, str. 554–555.

dentium facta incipit. Capitula quoque statuta sua et privilegia authore Ladislao collegerunt et in libros redigerunt 1334."⁹

No, Krčelićeva formulacija nije takva da bi po svaku cijenu morali pripisivati autorstvo *Statuta* i ostalih tekstova upravo Ivanu Goričkom.¹⁰

Zato se i Rački mora osvrnuti na onaj tekst iz Krčelićevih *Noticija* u kojima Krčelić „navodi rieči Ivana arcidakona ob odnošajih državnih kraljeva hrvatskih naprama kraljem ugarskim počam od Kresimira do Svinimira s jedne, te od sv. Stjepana do sv. Ladislava s druge strane, kojih rieči nenalazimo u navedenih dvih rukopisih preostalih nam od Ivana”!¹¹ Rački ipak dobro vidi da se ovi „podatci” nikako ne mogu uklopiti u „historički uvod” (popis kraljeva), jer je on potpun; osim toga „dolikuje rodoslovlju Arpadovaca”. No, kako poslije uvoda slijedi „imenik biskupa zagrebačkih”, Rački se pita, nije li „možebit ovdje što ispalo med uvodom najme historičkim i imenikom”.¹² Nato odgovara: „Nipošto — buduć se početak imenika privezuje kraju rečenoga uvoda, kako se vidi iz tih riječi (Rački zatim citira početak Popisa biskupa). Zato je „uvod dakle s imenikom u nerazdielivom formalnom savezu”.

No, kako se Krčelić za opis građanskog rata u početku 14. stoljeća poziva na *Kronologiju Ivana Goričkog* (*chronologia res has annotantis fusius*), to je, misli Rački, postojao neki drugi Ivanov rukopis iz kojega je Krčelić crpio gornje podatke. Rački zato žali što se izgubio taj Ivanov „ljetopis” jer je „imao sadržavati veoma važnih viesti iz starije prošlosti Hrvatske”.¹³

Kad je F. RAČKI deset godina kasnije monografski obrađivao „*Borbu južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku*”¹⁴, morao se osvrnuti i na *Odlomak* iz Krčelića, jer ga je trebao kao svjedočanstvo za najstarije hrvatsko-ugarske odnose. Rački drži da je Stjepan I. uoči rata s Konradom II. „glavnu podporu tražio u savezu hrvatskom”.¹⁵ Krešimir prihvaća taj savez jer mu se sada „nudila prilika da učini kraj nestalnu položaju hrvatskoga priedjela između Drave i Save, pak da ga ugovorom trajno obezbiedi hrvatskoj državi”. Stoga je, kaže dalje Rački, *pozivajući se na Odlomak odnosno Ivana Goričkog*, „priznanje toga predjela kano cjelovite česti hrvatskoga zemljišta sa strane Ugarske, imao biti jedan od uvieta onoga sunarodnoga ugovora između Stjepana i Kresimira”. Dakle, kad je Ivan Gorički govorio o ustupanju zapadne Slavonije „sliedio je valjda predaju ugarsku”¹⁶. Nakon rata sklopljen je ipak 1030. godine mir, pa Rački tek žali što nam nije poznato „kolik dio zapade u toj vojni hrvatskoga saveznika”, iako sumnja da je 17. kolovoza 1030. godine došlo do Stjepanove i Krešimirove pobjede

9 B. A. KRČELIĆ, *Historiarum cathedralis ecclesiae zagrabiensis partis primae tomus I*, Zagrabiae (1770), str. 556.

10 *N. dj.*, str. 125–126.

11 *N. dj.*, str. 556.

12 *N. dj.*, str. 557.

13 *N. dj.*, str. 557.

14 *Rad JAZU* 27, 1874, str. 77–130.

15 *N. dj.*, str. 83.

16 *N. dj.*, str. 83, bilj. 1.

nad Konradovom vojskom!¹⁷ No, ako ništa drugo, oba su vladara stupila „u prijateljsku svezu”. Možda je ona, kako Ivan tvrdi, učvršćena „još zarukom Stjepanova sina Mirka s Kriesimirovom kćerju, a to i zato da odstup onoga zemljišta u Slavoniji ne probudi odpora u Ugarskoj”. Ne želeći preuzeti vijest o toj ženidbi kao gotovu činjenicu, Rački upozorava da drugi izvori tvrde kako je Emerikova zaručnica bila „kćer to poljskoga kralja Miečislava, to grčkoga cara; pa su zaruke po mnienju nekih držane ne tek 1030. već još 1026. godine”. Pa ipak mu se na kraju Ivanova vijest o ženidbi ne čini odviše vjerojatna, jer o njoj ne zna ništa „Žitie sv. Mirka”, a Emerik ima „svezu” s našom domovinom samo toliko što se naziva „dux Sclavonie”. To je isto — kaže Rački, ne baš uvjerljivo! — što i „dux Ruizorum” njemačkog izvora.¹⁸ Osim toga, „ničim nemože se dokazati da bi Mirko upravljao bio dielom Hrvatske među Kupom, Savom i Dravom, tj. 'Slavonijom' po kasnijem pojmu, pače svi stariji spomenici prenose njegovo djelovanje na predjel Poljskoj pogranični: to mislim da je ova viest kod goričkoga Ivana potekla iz zla shvaćanja Mirkova naslova”. Ili, možda je „legendarna primjesa da se njegovo djevičanstvo koje je on i u ženidbi sačuvao, još više iztakne”.¹⁹ Najzad, „ako je on zbilja ženskoj glavi svoju ruku dao”, zaslužuju veću vjeru” ugarsko-poljski spomenici od hrvatskog pisca XIV. st.”

Ipak će Rački nevjericu prema Ivanovim vijestima brzo napustiti i preuzet će sve ostale vijesti kao gotove činjenice, te će smatrati da je upravo tada „panonska Hrvatska tjesnije privezana ostaloj državi”, tako da se „državno težište hrvatske kraljevine počelo polagano pomicati k Posavju”. Bez krzmanja preuzima također vijest da je vlast „hrvatskoga biskupa u Kninu” opet „uzpostavljena u toj pokrajini”, pa, štoviše, Račkom se ne čini „nevjerojatnom ni ona viest da je Kriesimir upravu ove panonske Hrvatske povjerio posebnu banu, u osobi Godemira, kojega sestra mu Jelénica spominje u svojoj listini od 1029. godine”. To je, nastavlja Rački, po svoj prilici početak „slovenske banovine, kojoj bješe zadatak braniti onaj diel hrvatske države tako prema Ugarskoj, kako prema Njemačkoj”. Za Krešimirova nasljednika Stjepana I. Hrvati nastavljaju isti pravac „hrvatske vanjske politike”²⁰ i zato se povezuju s kuruškim vojvodom Adalbertom, pa se i u Njemačkoj znalo da se Adalbert „najviše u Hrvate uzdaje”²¹. Rački misli da se ne vara ako pretpostavi da je „Adalbero hrvatskom pomoćju prodro u savičku krajinu iz bližnje Hrvatske”. Stjepan I. još se čvršće povezuje s ugarskim kraljem Petrom, „nasljednikom ujaka mu Stjepana”, ne samo zbog rodbinstva već i zbog „zajednica interesa”, jer im je tadašnji dužd zajednički neprijatelj²². Zato je Stjepan (a ne kako Dandolo tvrdi Andrija)²³ uznemirivao Dalmaciju, jer je to „viest koju Dandolo podmeće Ugarskoj, ali koje je moglo proizlaziti samo iz Hrvatske možebit uz podporu Ugar-

17 *N. dj.*, str. 84.

18 *N. dj.*, str. 84–85.

19 *N. dj.*, str. 85.

20 *N. dj.*, str. 86.

21 *N. dj.*, str. 87.

22 Rački smatra da je Stjepanova žena Hicelà bila Petrova tetka.

23 *N. dj.*, str. 88, bilj. 1.

ske". Štoviše, hrvatsko-ugarskim četama predaje se i Zadar, našto ga dužd 1044. godine preotima.

Što se tiče Ivanove vijesti o Stjepanu Vojislavu, Rački drži da ga je Ivan pomiješao s njegovim imenjacom „zetskim velikim županom, tj. Stjepanom Vojislavom”.²⁴ Premda ne vjeruje „jednoj više no sumnjivoj listini... dvorskoga župana Rada”²⁵, ipak mu se čini vjerojatnim pretpostavka da su Ugri oko 1056. godine povrijedili hrvatski teritorij između Dunava i Save, ali su najkasnije 1065. godine otete zemlje vraćene, jer za krunidbe Salomona spomenute godine „bješe hrvatska susjedna kraljevina zastupana u Pečuhu po svojem prvom dostojanstveniku Dimitriju Svinimiru”. Pozivajući se na Ivanov tekst, Rački tvrdi da tada „bješe kćer pokojnoga kralja Bele I., Salamonova bratučeda a sestra Gejze i Ladislava, zaručena s rečenim hrvatskim banom”.²⁶ Nato Zvonimir, „postavši šurom ugarskom kralju Salomonu, postade možan” te već „tada grabi za čim većom vlasti”. Zvonimir je bio najprije „slovenski ban” (u vrijeme kad je u Hrvatskoj banovao Goho), a 1070. godine naslijedio je „hrvatsku banovinu”.²⁷

Prema tome, valja istaći da Rački preuzima uglavnom podatke iz *Odlomka* i uopće mu ne pada na pamet posumnjati nije li možda učeni Krčelić podmetnuo čitav tekst Ivanu Goričkom kako bi njegove tvrdnje dobile veću vjeru! Karakteristično je također da neznatno sumnja u vjerodostojnost vijesti u *Odlomku* i da mu one uglavnom služe za prikaz hrvatsko-ugarskih odnosa u 11. stoljeću.

Sasvim drukčije pristupa analizi *Odlomka* Vjekoslav KLAIĆ, ali u isto vrijeme iznosi svoje mišljenje i Ivan K. TKALČIĆ.

Pripremajući drugu knjigu „*Povjestnih spomenika zagrebačke biskupije*”, I. TKALČIĆ će 1874. godine u Predgovoru spomenute zbirke iznijeti svoje mišljenje o životu i radu Ivana Goričkog. No, za razliku od Račkoga, on neće izreći posve siguran sud o autoru Statuta. „Sbornik ovaj pisan je oko polovine XIV. vieka, a *kako se u obće vjeruje*”²⁸ sastavio ga Ivan arciđakon Gorički kanonik zagrebački”.²⁹ Tkalčić je Ivanovo rodno mjesto stavio u Stubičke Toplice te prati njegov javni rad od 1319. godine, tj. od imenovanja za zagrebačkog kanonika,³⁰ pa sve do jeseni 1353. godine, kad se posljednji put spominje³¹. Pošto je dao osnovne podatke o *Statutima*, Tkalčić spominje kako se u njihovu uvodnom dijelu donosi „red kraljevah ugarskih i biskupah zagrebačkih”, za koji „domaći neki pisci mniju da je i taj red djelo Ivanovo”, u što bi se on „*usudio posumnjat*”!³² Razlog: kako bi Ivan mogao iz njega ispustiti Andriju III, kad se po Krčeliću zna da je upravo toga vladara opširnije opisao „u drugom svojem povjesnom

24 *N. dj.*, str. 89.

25 *N. dj.*, str. 98.

26 *N. dj.*, str. 99.

27 *N. dj.*, str. 114–115.

28 Istakla N. K.

29 *N. dj.*, str. I.

30 *N. dj.*, str. II.

31 *N. dj.*, str. XI.

32 Istakla N. K.

spisu”.³³ Stoga misli da je „ovaj red” neki „izvadak iz kronike Ivana arcidakona, koga, vrlo inače površno, sastavio prepisač drugotnoga ovoga sbornika”. Ali, završava Tkalčić svoj predgovor, osim „sbornika” napisao je „Ivan arcidakon gorički jošter jedno djelo koje Krčelić ukratko zove 'ljetopisom’ ”³⁴. U njemu je riječ „o državnih odnošajih kraljevine Hrvatske napram kući Arpadovoj, počam od Krešimira do Svenimira s jedne te od Stjepana do Ladislava s druge strani”, i još o utemeljenju biskupije itd., ali tog rukopisa više, kaže Tkalčić, na žalost, nema, „svaki trag mu se zametne” i „dao Bog, da se i taj rukopis pronade”.³⁵

Kad se iste, to jest 1874. godine V. KLAJČ prihvatio „*Ocjene odlomka iz 'kronologije ili ljetopisa' Ivana Arcidakona*”³⁶, prišao je problemu sasvim drukčije, što je shvatljivo s obzirom na to da se on ne želi odreći političke pozadine koju taj izvor izaziva. Klaić je tada mladi profesor na kraljevskoj gimnaziji i nije bilo svejedno što će u godišnjem izvještaju napisati omladini o najstarijim hrvatsko-ugarskim odnosima. Trebalo je očekivati oštrinu prema izvoru, koji, uostalom, kritičkom historičaru i nije morao biti sumnjiv. Već u prvoj rečenici Klaić se tuži na „nestašicu izdašnih suvremenih vrela koja bi nas pobliže poučila kako su obje države živjele međusobno za prvih Arpadovaca te posljednjih Držislavovića”.³⁷ Postoje doduše tri ugarska izvora (anonim kralja Bele, Keza i Thuroczy), uz njih nam mogu služiti Toma i Ivan Gorički, koji je „jedan između najznamenitijih pisaca u prvoj polovini XIV. vieka”. Bio je odličan pravnik, „morao je točno proučiti svu tu silesiju povelja što su jih nadielili Arpadovci biskupu i kaptolu zagrebačkom”.³⁸ Imao je Ivan „silno poznavanje starih diploma”, a bili su mu pristupačni i svi arhivi. Stoga se i prihvatio pisati „sbornik kaptolskih prava i običaja” ili *montanej*. Zatim Klaić nastavlja: „Misli se međutim da nije to djelo vaskoliki književni rad Ivana arcidakona. Neki historici, kano što napose B. KRČELIĆ, (1778) a za njim u novije vrijeme F. RAČKI i I. TKALČIĆ, pripisuju Ivanu arcidakonu još drugo djelo, sadržaja skroz historičkoga, što no da se zvalo naprosto 'ljetopisom’, ili po Krčeliću 'chronologia’.” Priznajući Račkome i Tkalčiću napore oko toga izvora, Klaić misli da niti njegov trud neće biti posve suvišan. „Kad sam se ovom zgodom spremio razpravljati dali je taj odlomak zbilja od Ivana arcidakona te vjerodostojan; da li se” — pita se dalje Klaić — „naše znanje ob odnošajih kuće Arpadovaca prema Držislavovićem ovim odlomkom štogod obogatiti može?”³⁹ On će pokušati na to odgovoriti, iako ima pri ruci „slaba književna sredstva”. Vrlo je karakteristično da Klaić — kao laik! — prelazi odmah u napad na Krčelića i daje ocjenu njegova rada koju, razumije se, Rački i Tkalčić nisu smjeli tako izraziti. Ta Krčelić je, uzvikuje Klaić, „dobro poznat sa svoje nekritičnosti i tendencioznosti kad mu je hrvatsku poviest pisati!”⁴⁰ Stoga mu se odmah

33 N. dj., str. XIII.

34 N. dj., str. XIV.

35 N. dj., str. XIV.

36 *Izvjestje o kraljevskoj velikoj gimnaziji u Zagrebu koncem skolske godine 1873/1874*, str. 1–22.

37 N. dj., str. 1.

38 N. dj., str. 4.

39 N. dj., str. 5.

40 N. dj., str. 6.

nameće pitanje nije li riječ o *falsifikatu* iz „Krčelićeve ruke”, jer nitko nije ni prije ni poslije njega taj rukopis vidio! Nema sumnje da Klaić ide tada logikom zdravoga razuma, koja mu i daje povoda da „posumnja ob istinitosti Krčelićevih rieči”, iako svoje riječi ne može „niti potkrijepiti niti dokazati. Zato volim” kaže Klaić — „vjerovati da je upitni odlomak samo izvadak iz nekoga staroga ljetopisa, što su ga prije pripisivali Ivanu arcidakonu, piscu 'montaneuma'.”

U ispitivanju ide istim putem kao i Tkalčić, naime, pita se da li rukopisi koji prethode Statutima (tzv. Zagrebačka kronika i Popis zagrebačkih biskupa)⁴¹, za koje misli da ih je sastavio Ivan Gorički, imaju neke sličnosti s *Odlomkom*, našto odgovara da se „nikako jednom te istom piscu pripisati nemogu”.⁴² Kako su sadržajno i formalno oba uvodna teksta mnogo bolje pisana nego *Odlomak*, Klaić zaključuje: „Zato mogu odlučno uztvrditi, da Ivan arcidakon, taj triezni i suhoparni sastavitelj uvoda u svoj montanej, nije nikada napisao izkićenoga odlomka, što ga je Krčelić pod njegovim imenom natisnuo.”⁴³ Klaić „dopušta” da je *Odlomak* izvađen iz neke stare „kronologije”, da je „veoma star, možda iz 14. stoljeća” i pita se kakva je njegova vrijednost. *Odlomak* je zapravo rasprava o Slavoniji i njezinom historičkom razvoju, ali pisac nije kroničar, nego „kompilator i kombinator” kojega progoni misao da je Slavonija „već davno prije sv. Stjepana, možda već od Arpada u rukuh ugarskih bila te da je istom u XI. vieku podpala pod vlast hrvatsku”. Ipak Klaić ne može mimoći podatak anonimna kralja Bele o vojvodama Arpadovim u 10. stoljeću, ali tko bi toj „nevjerojatnoj crtici” koja je i „osamljena”⁴⁴ mogao vjerovati. Uostalom, anonim se za svoje pričanje oslanjao, kaže Klaić ne baš sasvim točno, na priče „iz ustiju prostoga puka”!⁴⁵ Analizirajući dalje vijest o Konradovu ratu sa Stjepanom I, Klaić misli da kompilator griješi „dvojako”: niti je bilo bilo kakve bitke 16. rujna, niti se mir sklapao posredstvom Stjepanova sina Emerika, nego Konradova sina Henrika⁴⁶. Krešimir je upao u tekst zato što je kompilator gurao među tuđe vladare i hrvatske, „ili je pako ciela viest puka njegova izmišljotina, samo da nam kaže povod, zašto je Slavonija pala u ruke hrvatskih kraljeva”.⁴⁷ Kompilator ima, naravno, u rukama i bizantske pisce (Zonaru i Cedrena), ali je podatak o Krešimiru i jurisdikciji hrvatskog biskupa do Drave uzeo iz Tomine Salonitanske povijesti.⁴⁸ Uostalom, da je „naš kompilator veoma bezsviestan bio, patvoreć stariju povijest Hrvata, svjedoči još kad veli, da je Krešimir, uzradovan dobitkom Slavonije,

41 I. TKALČIĆ, *Monumenta episcopatus zagradiensis II*, str. 1–6 (dalje MEZ).

42 MEZ II, str. 7–8.

43 MEZ II, str. 8.

44 MEZ II, str. 9.

45 Ugarski su vojskovođe, tješi se Klaić, Slavonijom samo projahali, i Hrvatska je opet „slobodu stekla”, te i sami ugarski historičari priznaju „da je samo Slavonija uz Ugarsku ostala”.

46 N. dj., str. 11. Klaić se pita kako je kompilator mogao zamijeniti osobu i djelatnost Konradova sina Henrika s onom Emerika, kraljevića ugarskoga, pa tu „zabunu” tumači, sasvim logično, zamjenom imena. Uostalom, odavno je poznato da se Arpadovići koji nose to ime također ponekad nazivaju – Henricus!

47 N. dj., str. 11.

48 N. dj., str. 12.

imenovao Godimira banom 'quasi fructus pacis'⁴⁹. Preuzimajući samo vijest o ženidbenim vezama Zvonimira s Jelenom, Klaić odbacuje sve ostale, pogotovo onu o zarukama vojvode Emerika s kćeri kralja Krešimira. Emerik, prema njegovu uvjerenju, uopće nije bio slavonski vojvoda.⁵⁰ Najviše se obara na podatak *Odlomka* o hrvatskom vladaru Zeanu i prigovara „mnogim našim historicima” koji „uzeše ovu viest za istinitu, te ustanoviše po njoj, da je Krešimir III. g. 1035 umro, a za njim prijestol nasliedio Stjepan, kojega naš pisac 'Zean' zove”.⁵¹ Podatak o Zeanu uzet je iz Keze i Thuroczyja, a odnosi se na bugarskog vladara Samuela. Kompilator je i zetskoga vladara Stjepana Vojislava zamijenio s hrvatskim kraljem Stjepanom Držislavom, a „da svoje rieči bolje istini prilagodi, dometnu još, da je tom zgodom Stjepan Vojislav postavio banom Prasku, nalazeći u listini Krešimira IV., da je za Stjepana Držislavovića u Hrvatskoj neki 'Praska' banom bio”.⁵²

Pošto je dovršio analizu *Odlomka*⁵³, Klaić završava svoj prilog ovako: „*Odlomak iz tobožnje 'kronologije Ivana arcidakona', sastavljen po nekom bezsvjestnom kompilatoru (bilo vieka 14. ili 18.), te osnovan na krivom temelju, nedonosi nijedne vjerodostojne viesti za hrvatsku poviest, te nije zato ni za razjašnjenje odnošaja među Arpadovići i Držislavovići u XI. vieku nimalo koristan ni potreban.*”

Gornja „Ocjena” bila je tek prvi Klaićev dodir s *Odlomkom*, kojega je sadržaj, kako smo se mogli uvjeriti, u potpunosti odbio ne nalazeći u njemu ništa vrijedna za hrvatsku prošlost. Nastavak na neki način daje u svojoj raspravici „*Slavonija od X. do XIII. stoljeća*” koju najavljuje ovim riječima: „Razpravica što ju je povodom spisa 'Die Entstehung Croatiens' od F. Pestyja napisao V. Klaić.”⁵⁴

49 *N. dj.*, str. 13.

50 I Klaić ispituje problem Emerikove ženidbe s hrvatskom kraljevnom i otvoreno priznaje da i „Pop Dukljanin i ugarske kronike znaju za takve veze, ali o nekoj ugovorenoj ženidbi među Emerikom i hrvatskom kraljevnom ni domaći ni ugarski ljetopisci ne spominju ništa”. Misli da je i Pop Dukljanin zaveo Mrnavića koji je napisao da „dalmatica monimenta testantur” kako je Krešimirova kći bila žena Emerikova (*n. dj.*, str. 15). Zato i „viest našega kompilatora o zarukah Emerika sa kćerju Krešimirovom puka je kombinacija osnovana na legendi i ničim potkriepljena”. Kompilator je također izmislio da je Emerik bio slavonski vojvoda. Napokon, pita se Klaić, zašto bi Stjepan I. dao Krešimirovoj kćeri nekakav miraz (*n. dj.*, str. 15–16)?

51 *N. dj.*, str. 17.

52 *N. dj.*, str. 18–19.

53 Peti odlomak *Fragmenta* (tako taj izvor naziva Klaić) u kojem se govori o Adalbertu-Beli i Radu najviše ljuti Klaića, jer, kako s ogorčenjem konstatira, „Engel, Szalay i drugi povjestnici ugarski uhvatiše ovu viest željno da podkriepie svoje tvrdnje kako za Andrije I (1047–1061) ciela Hrvatska pod vlast ugarsku spala” (*n. dj.*, str. 19). Ispitujući odakle je vijest uzeta, ne nalazi je niti u Kezi niti u Thuroczyju, pa je za njega i to dokaz da je izmišljena. Nada lje, upozorava da je vijest o Adalbertu-Beli i Radu uzeta iz falsifikata iz 1057. godine, dakle „osnovana je na patvorenoj listini” i, osim toga, još „svojevoljno izkićena”, te zato, dakako, „podpuno neistina” (*n. dj.*, str. 20). Na kraju, o šestom dijelu *Odlomka*, u kojem je riječ o Salamonu i Gezi i o njihovoj borbi, Klaić kaže: „Između svih viesti našega kompilatora jedina je ova ponešto istini prilična, u koliko joj je jezgra istinita” (str. 22). Ta „jezgra” je tvrdnja da je Zvonimir bio oženjen sestrom ugarskih vojvoda Ladislava i Geze, a „sve ostalo što nam se ovdje u odlomku kaže jeste puka izmišljotina našega kompilatora” (22).

54 Zagreb 1882.

U V. poglavlju spomenute raspravice osvrće se Klaić na *Odlomak*. „Prije nego li pođem razglabati podatke ostalih ugarskih ljetopisa i izprava, obazrijeti mi se na jedan naš domaći izvor.”⁵⁵ To je, kaže odmah u početku, „historijska kompilacija nekoga pisca”, a ne „odlomak kojega ljetopisa”. To je „kompilirana razpravica za se, kojoj je svrha pokazati kako je Slavonija, prvobitno tobože ugarska, spala pod hrvatske vladare”.⁵⁶ Polazeći sa stajališta da pisac *Odlomka* vrlo dobro poznaje bizantske i njemačke izvore – što je točno – zatim da upotrebljava i Thuroczyja (15. st.), zaključuje da je „upravo nemoguće, da je pisac živio u 14. stoljeću, a još manje, da je to Ivan arciđakon gorički, kojemu se dosele taj spis pripisivao”.⁵⁷ Ali, „nu da i jest spis iz polovice 14. stoljeća, Ivan arciđakon ne može mu biti sastavitelj” i to zato što u Statutima zagrebačkog kap-tola kao i u uvodnim tekstovima Statuta (koje je, prema Klaiću, također napisao Ivan Gorički), nema ni slova iz tobožnjeg *Odlomka*, iz tobožnje kronike. „Razpravica dakle o Slavoniji nije spis Ivana arciđakona, niti u obće kojega pisca iz 14. stoljeća.” Sastavljena je koncem 15. ili početkom 16. stoljeća, a njezin je sastavljač „upravo bezdušno viesti iz rabljenih izvora mienjao i falsificirao”. Klaić pokazuje na primjerima iz Keze, Thuroczyja i Cedrena kako je to „spis iz kasnije dobe”, a „uz to nimalo vjerodostojan, pošto je sastavljen od bezdušna kompilatora”.⁵⁸

Dok u prvom radu o *Odlomku* Klaić nije naslućivao tko bi mogao biti taj bezdušni kompilator, sada, 1882, raduje se jer misli da mu je ušao u trag! Krivac je naime zagrebački biskup *Nikola Stjepanić Selnički*, koji je 1598. godine dokazivao Rimskoj kuriji da „*ugarski biskupi ne moraju plaćati annata, a zagrebačka biskupija da leži u Slavoniji, koja je od najdavnijih vremena bila čest Ugarske*”.⁵⁹ I zaista, donoseći tekst biskupova pisma Klaić nas je lako mogao uvjeriti da se na nekim mjestima *doslovce podudara s tekstom Odlomka!* Budući da je Klaić u pravu, donosimo i mi tekst Stjepanićeva pisma, razumije se, onaj dio koji je gotovo istovjetan s *Odlomkom*.

„Drugo je Slavonija, a drugo Hrvatska. *Rieka Cetina*⁶⁰ razstavlja obje, kako to svjedoče najvjerodostojniji spomenici Andrije II., Bele IV., Sigismunda i Matije. Da je Zagreb u Slavoniji, ne dvoji nitko. Ova (Slavonija), *kako svjedoče naši ljetopisi*, sdružila se je još prije Gejze (vojvode) sa kraljevinom Ugarskom, pošto je istinit dio i čest *stare Panonije*, te se zvaše *vojvodina ugarska. Od svetoga Stjepana dan bje dio (te Slavonije), ležeći s zapadu i jugu Krešimiru, kralju hrvatskomu; ali bje opet od Andrije I. natrag osvojen; po drugi put zadobi ga sa sestrom Ladislava I. Dimitar zvan Svinimir*. Po smrti ovoga i sestre kralja Ladislava, morao se je ovaj dio (Slavonije), pošto bješe dan u miraz, povratiti Ugarskoj i ostaje s njom *sdružen u sve vieke...*”⁶¹

55 N. dj., str. 21.

56 N. dj., str. 22.

57 N. dj., str. 26.

58 N. dj., str. 27.

59 N. dj., str. 29.

60 Istaknute su sve one riječi koje su zajedničke Stjepanićevu memorandumu i *Odlomku*.

61 Donosimo odnosni tekst Stjepanićeva pisma iz *Historiarum Iars I*, str. 311–312. „Aliud Slavonia, aliud Croatia est. *Cettina* fluentum, utramque dividit, Andreae II., Belae IV., Sigismundi, Mathiae, verissimis monumentis testantibus. Zagrabiam in Sclavonia esse, nemo dubitat. Haec,

„Savez među ovimi redci biskupove spomenice i našom razpravicom odviše je očit, da bi ga trebalo bolje objasniti. Pisac sam poziva se na *domaće kronike*, koje mu podavaju viesti o Slavoniji, a zatim navodi *malo ne istimi riečmi* najglavnije podatke o staroj Slavoniji, kako ih nalazimo u našoj razpravici. Upravo je s toga nedvojbeno, da je biskup Nikola Stjepanić poznavao našu razpravicu, peče da mu je i *znatno pomagala*, kad je sastavljao svoju spomenicu. Njom služio se je najviše, dokazujući, da je zagrebačka biskupija ugarska, a ne hrvatska.”⁶² Istovjetnost tekstova dovodi Klaića na novu misao.” Ovom prilikom nameće nam se sve nehotice misao i o postanku razpravice. Nije li biskup zagrebački, tražeći dokaze za svoje tvrdnje, navlaš u kojega povjesničara naručio pomenutu razpravicu?” Kako je biskup Nikola Stjepanić bio i inače „vješta glava” (studirao je u Parizu i Bologni), a bio „je doktor filozofije i bogoslovije”, nije li, pita se Klaić, „sam skovao taj spis da njim podkriepi spomenicu”? To ne bi bilo ništa neobično, jer „upravo ovakove glave znadu najviše grišiti kada se svojim znanjem služe u svoje sebične svrhe!”

Klaić se toliko tada, 1882. godine, oduševljavao svojom idejom o biskupu Stjepaniću kao autoru i *Odlomku* da nije dalje ulazio u analizu i onih dijelova tekstova koji nisu zajednički! Još manje se pitao ne krije li se iza Stjepanićeve memoranduma neka druga politička pozadina. Najzad, kako je cjeloviti tekst Stjepanićeve memoranduma tiskan upravo u *Krčelićevoj Historiji zagrebačke crkve*⁶³, mogla mu se, također „nehotice”, nametnuti još jedna misao: *nije li Krčelić bio taj koji je upotrijebio i Stjepanićevu poslanicu kao i još neke druge tekstove da bi skovao Odlomak?*

Međutim, postavili pitanje uzajamnog odnosa *Odlomka* i spomenice Stjepanićeve na ovaj ili onaj način, jedno je nedvojbeno: historiografija nije smjela od 1882, tj. otkad je Klaić upozorio na spomenicu, prelaziti mimo njezina sadržaja. Stoga mislim da Klaiću pripada zasluga da je problem *Odlomka* zapravo pred sto godina *doveo gotovo do konačnog rješenja!* Čini mi se da se otad moglo postavljati samo *dva pitanja: je li sastavljač Odlomka učeni zagrebački biskup Nikola Stjepanić ili ne manje učeni zagrebački kanonik B.A. Krčelić!*

No, nedavno se M. Švab prihvatio posla da u svojoj magistarskoj radnji obradi „*Kronologiju Ivana arhiđakona Goričkog kao izvor za hrvatsku povijest*”.⁶⁴ Međutim, već razlika u naslovima između spomenute radnje i njezina izvotka, koji objavljuje u *Historijskom zborniku* pod naslovom: „*Prilog kritici 'kronologije' odlomka, djela pripisivanog arhiđakonu goričkom Ivanu*”⁶⁵, najbolji je dokaz da je zadatak koji sebi Švab postavlja za njega bio – pretežak! Dok se naime u prvom radu govori o Ivanu Goričkom kao o

Cronicis nostris testantibus, ante Geysam, Ungariae se conjunxit, ut antiquae Pannoniae vera pars et membrum, vocabaturque Ducatus Hungariae. A Stephano Sancto pars ad occidentem, meridiemque versa, Cresimiro, Regi Croatiae cessa fuerat, sed ab Andrea I. recuperata, iterum cum Sorore Ladislai I. obtigit Demetrio Svinimir nominato. Ab hujus, Sororisque Ladislai morte, ut dos data, redire debens recepta, perpetuo cum Hungaria conjuncta; est enim utraque, Pannonia vetus.”

62 *N. dj.*, str. 30.

63 Vidi bilj. 61.

64 *Hist. zbornik XXXV(1)*, 1982, str. 119, bilj. 1.

65 *N. dj.*, str. 119.

autoru, u drugom se taj isti Odlomak „*prispisuje* arhidakonu Ivanu”! Unatoč tome što ni sam nije bio sposoban riješiti problem, htio je, kako tvrdi, ukloniti iz „historiografije nesigurnost u pristupu izvoru”!⁶⁶ Uzroci Švabova promašaja leže u: 1. krajnje nekorektnom odnosu prema literaturi⁶⁷, 2. u nepoznavanju srednjovjekovne latinštine⁶⁸ koje je isključilo mogućnost 3. vlastite analize izvora. Jedino što bi mu se moglo upisati u dobro jest to da je savjesno skupljao naslove djela i rasprava u kojima se spomenuti izvor spominje, ali je prečesto zakazao kad je čitatelju trebalo i pokazati u čemu je važnost tih djela za problem koji obrađuje.⁶⁹ Prema tome, Švabova bilo magistarska radnja bilo kasnije pisanje o Odlomku nije obogatilo našu historiografiju.

66 *N. mj.*

67 Nekorektnost Švabova odnosa prema literaturi očituje se, najblaže rečeno, u njegovim netočnim prepričavanjima Klaićevih priloga o *Odlomku*. Prije svega, najvažniji citat iz Klaićeva prvoga priloga, u namjeri da ga omalovaži, prekida na polovici, dakako zato da bi dokazao Klaićevu površnost. Završavajući Klaićev citat riječima kako *Odlomak* „ne donosi nijedne vjerodostojne vesti za hrvatsku povijest” (*n. dj.*, str. 121), *osakaćuje* ga, jer je Klaić u nastavku napisao: „te nije zato ni za razjašnjenje odnošaja među Arpadovići i Držislavovići u XI. vijeku nimalo koristan ni potreban”! Prigovara zatim netočno Klaiću da tobože ocjenjuje samo one dijelove izvora koji se odnose na hrvatsku povijest – a naravno to je metodološka greška! – što, razumije se, nije točno. Već u prvom poglavlju Klaić raspravlja o odnosu između Stjepana I. i Krešimira, ali tako da opširno izlaže zašto Krešimir nije sudjelovao i nije mogao sudjelovati u njemačko-ugarskom ratu. Kako svako Klaićevo poglavlje mora sadržavati nedjeljive vijesti i *ugarske* i *hrvatske*, to je jasno da je Švabov „izvještaj” o Klaićevu radu nekorektan. Još je nekorektniji Švabov prikaz Klaićeva mišljenja iz 1882. godine. S namjerom da pokaže kako je njegovo mišljenje neodrživo, naime, kako treba odbaciti pretpostavku da je možda biskup Stjepanić autor *Odlomka*, Švab mu predbacuje „zaboravljivost”, jer je tobože „nekoliko stranica prije” ustvrdio kako je autor *Odlomka* upotrijebio izvore koji su poznati tek od 18. stoljeća (str. 123). No, u Klaićevoj raspravi glasno i jasno piše: „Uvažimo li nadalje da je pisac rasprave *rabio izvore sve do 18. stoljeća veoma teško pristupne* (na pr. byzantske)...”, zatim da je upotrijebio Thuroczyja (iz 15. stoljeća), onda je jasno da „to ne može biti Ivan Gorički.” Prema tome, Klaić je napisao da je riječ o literaturi koja je do 18. stoljeća teško pristupačna, a to je sasvim nešto drugo od onoga što mu podmeće Švab. I dalje bismo mogli nizati primjere Švabove nekorektnosti, no mislim da s tim ne valja gubiti vrijeme. Kao što nije bio u stanju postaviti osnovni problem, tako nije vidio ni pravu vrijednost literature koju „ocjenjuje”.

68 Svako dalje raspravljanje o tome *da li je Švab uopće sposoban raspravljati o medievističkim problemima*, takvim koji se zasnivaju na latinski pisanim izvorima, neka pokaže njegovo *pogrešno citiranje latinskih tekstova*! 1. U dva nezavisno tiskana priloga (jedan je u *Onomastica Jugoslavića* 6, 1976, Zagreb 1977, str. 127, gdje raspravlja o *Ubikaciji hidronima Czernyitz*, a drugi spomenuti rad o *Odlomku* u *Hist. zborniku XXXV(1)*, str. 140) nalazimo istu neshvatljivu početničku pogrešku: *per fluviam Trebes!* 2. Osnovno nepoznavanje latinštine pokazuje, nadalje, u istoj raspravi o *Odlomku*, gdje *na dva mjesta* (HZ XXXV, str. 129 i 145) možemo ponovo naći početničku grešku: *Mortuo Sancte Rege!* To, dakako, ne može biti tiskarska ili slagarska pogreška! 3. U istoj raspravi možemo također *na dva mjesta* naći i čitati (str. 129 i str. 146) ovakav *pogrešan tekst*: „Oba vero ob receptum Petrum *Bojoaris* et Carentinos est depredatus.” Uzmemo li u obzir spomenute pogreške lako ćemo shvatiti zašto Švab i u magistarskoj radnji, ali i u novom, potpuno oprečnom prilogu o *Odlomku* nije bio u stanju dati neki razuman odgovor na pitanje koje je sebi postavio. I tako svakom autoru na čije se mišljenje osvrće nalazi veće ili manje pogreške koje su čitatelja trebale uvjeriti kako nitko prije njega nije ispravno postavio problem *Odlomka*.

69 Vidi, na primjer, potpuno nerazumljivo „tumačenje” Macartneyeva mišljenja (str. 235) ili još nerazumljiviju usporedbu Stajevskih anala, Ekkehardove kronike i *Odlomka* (str. 139), koja bi trebala ukazati na tobože „nedopušten postupak Šufflaya” (str. 139). Šufflay je tvrdio da su u *Odlomku* upotrijebljeni anali, a ne kronika, i to je njegova pogreška. Prigovor koji je ponovno napisan *napamet*, jer Švab *ne zna* ili *neće znati* u kakvom su odnosu citirani izvori. Naime, u

III.

GORIČKI ARHIĐAKON IVAN NIJE AUTOR NITI ODLOMKA NITI ZAGREBAČKE KRONIKE I POPISA ZAGREBAČKIH BISKUPA

Već izborni pregled literature nameće onome koji zaista želi otkriti tko je sastavljač *Odlomka* kao najpreču dužnost ispitati način rada arhiđakona Ivana, i to tako da pođe tragom onih izvornih podataka za koje pouzdano zna da potječu iz njegova pera.

No, najprije nekoliko uvodnih misli. Prije svega, smatramo zajedno s V. Klaićem: *Odlomak* je *raspravica* sastavljača koga muči tek jedna misao, a ta je: kako iz poznatih historijskih podataka dokazati *pravo* „*Svete krune*” na Slavoniju, što, prevedeno u politički rječnik, znači pravo svih onih vladara koji su od Stjepana I, prvog ugarskog kralja, nosili i njegovu krunu. U dugom razdoblju tisućljetnoga ugarskog kraljevstva ta je kruna sv. Stjepana zaista imala neobičnu sudbinu, ali valja reći da njezino izvanredno značenje počinje tek od trenutka kad postaje nezaobilazni preduvjet za stjecanje prava na ugarsko kraljevstvo. Nipošto slučajno, tek 1308. godine prvi put iznosi papin poslanik Gentile pred Ugarski sabor ideju o *simbolu svete krune* koju su nosili sveti ugarski kraljevi upisani u „katalog svetaca”. Naravno zato što „*coronam regni primus rex regni Ungarie sanctus Stephanus a Romano pontifice consecratam acceperit*”.⁷⁰ Ali, u općem žamoru koji tada nastoje među velikašima na saboru istaknuto je drugo načelo: velikaši neće „*quod ecclesia Romana vel ipse dominus legatus eius nomine sepe dicto regno de rege provideret; sed placebat eis, quod illum, quem ipsi ex antiquo et approbato eiusdem regni more vocaverant et in regem assumpserant, prefatus dominus legatus eiusdem ecclesie Romane nomine in regem verum Ungarie confirmaret*”. Stoga Gentileu ne preostaje drugo već da maloga Karla Roberta „*in eiusdem regni verum regem ipsius ecclesie Romane nomine cum solemnitate debi ta confirmavit*”. Tek tada su svi prisutni velikaši primili Karla za „*verum regem ac regni Ungarie successorem*” obećavši „*sibi servire ac obedire tanquam vassalli legitimi et fideles domino naturali*”.⁷¹

Čini se tako da bismo smjeli ustvrditi kako tek od početka 14. stoljeća, dakle od dolaska nove, „neposvećene” dinastije Anžuvina „sveta Stjepanova kruna” postaje „jabuka razdora” između Rima i onih vladara koji su tu krunu nosili. Naime, trebalo je uvijek iznova rješavati pitanje imaju li na ugarsko kraljevstvo veća prava vladari koji tu krunu nose ili papa, dakle Silvestrov nasljednik, koji je krunu posvetio.

Međutim, za problem koji nas ovdje zanima kad nastojimo otkriti *slavonski politički okvir u kojem djeluje Ivan Gorički* valja odmah reći: problem „svete krune” u zagrebačkoj biskupiji, ili možda još točnije, u Slavoniji uopće, u onom smislu u kojem ga postavlja *Odlomak* – *ne postoji!*

tzv. Albertovoj kronici, koja obuhvaća razdoblje od početka svijeta do 1256. godine „*cuncta usque ad annum 1108 ad verbum ex Chronico Ekkehardi Uraugiensis, Historia ecclesiastica Adami Bremensis et Annalibus Rosenfeldensibus recepta sunt; reliqua genuina relata*” (A. F. GOMBOS, *Catalogus fontium historiae hungaricae*, Budapestini 1937, tom I, str. 51). Kako gornja činjenica Švabu nije poznata, on „ispravlja” Šufflaya, iako ne može sam „sa sigurnošću utvrditi koju je od njih (tj. kronika) sastavljač odlomka upotrijebio! Dakako, *ni jednu od kronika* (Ekkehardovu ili Würzburšku), nego *Stadejske anale kako je Sufflay tvrdio!*

70 T. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni CDS VIII*, str. 238.

71 *CD VIII*, str. 239.

Zagrebačku crkvu od biskupa Mihajla do biskupa Jakoba zanimaju i muče sasvim drugi problemi. Valja doduše priznati da Ivan Gorički proživljava biskupovanje Augustina Kažotića vrlo napeto, jer kao što je poznato biskup je došao u sukob s vladarom i morao je najzad napustiti Zagreb. Bila je to, kako sam nedavno ustvrdila, „nesumnjiva pobjeda kralja nad zagrebačkom crkvom”.⁷² Ali, Karlo nije mogao nastaviti takvu politiku prema zagrebačkom biskupu i nakon Kažotićeva odlaska, jer njegov nasljednik Jakob uopće nije došao na svoju stolicu.

No, vrlo je važno da za spomenute sedisvakancije biskupskim poslovima upravlja *Ivan Gorički!*

Međutim, uzroci zbog kojih dolazi do sukoba između kralja i biskupa Augustina nisu bili posve jasni. Još sam nedavno prikazujući Augustinov rad pokazivala kako se biskup borio za crkvena prava, kako se zatim povezo s Babonićima⁷³, ali njegov odnos prema vladaru nisam prikazala posve logično! Napisala sam: „Premda je 1318 Karlo I. nekoliko puta potvrđivao najvažnije povlastice zagrebačke crkve koje mu je sam biskup donio na dvor, ipak se Augustin te iste godine priključio 'uniji' ugarskih biskupa koja je sklopljena u Kaloči.”⁷⁴ Činilo mi se još nedavno logičnim da je Augustin zamjerao kralju što nije stao uz njega kad se borio za Medvedgrad, no danas mislim da bi se mogao naći i drukčiji uzrok biskupova sukoba s kraljem.

Prije svega, sadržaj *zakletve* koju uzajamno polažu ostrogonski i kaločki nadbiskup sa svojim sufraganima nije nejasan: *foedera unionis* sklapaju se za uzajamnu pomoć pri obrani crkvenih prava protiv svih otimača bez obzira na položaj, čast, stanje i stalež! Protiv takvih otimača članovi će lige nastupiti „utraque gladio”! Usudi li se koji član lige unatoč zakletvi složiti s progoniteljima Crkve, prijavit će ga Apostolskoj Stolici i zatražiti za njega kaznu.⁷⁵

Sudjelovanje Kažotića u ligi dojavljeno je kralju, tako da se biskup, kako je već spomenuto, nije usudio vratiti na svoju stolicu. Tada počinju s Karlove strane progoni, tako da je u Augustinovu obranu ustao i papa Ivan XXII. koji je kralju zamjerio da je povjeroval „otrovnim ustima lažaca”.⁷⁶

Međutim, kad sam u „Povijesti Zagreba” opisivala spomenuti sukob, nisam vodila dovoljno računa o tome da postoji iz istog vremena u zagrebačkoj Crkvi dokumentarni materijal koji očito govori o drukčijem odnosu vladara prema toj istoj zagrebačkoj Crkvi. Naime, odavno je poznato da iz 1318. godine⁷⁷ potječe Karlova isprava, kojom „vladar potvrđuje sve dotadašnje darovnice zagrebačke crkve”! Kad je D. Nežić⁷⁸ pred četrdesetak godina napisao gornju rečenicu, nije bio uvjeren da ima pred sobom kra-

72 *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb (SNL) 1982, str. 333–334.

73 *N. dj.*, str. 333.

74 *N. dj.*, str. 334.

75 *CD VIII*, str. 516–518.

76 *Zagreb u srednjem vijeku*, str. 334.

77 *CD VIII*, str. 491–493.

78 D. NEŽIĆ, *Bl. Augustin Kažotić, zagrebački biskup*, Zbornik zagrebačke nadbiskupije I, Zagreb 1944, str. 462.

ljevsku darovnicu u kojoj bi baš sve bilo u redu. Jer „kralj veli (što izgleda malo šaljivo) da provodi besane noći, razmišljajući neprestano, kako bi promaknuo slavu Božju i da mu je naročito omilila zagrebačka crkva”!⁷⁹

Zaista! Prigovori su Nežićevi čini mi se na mjestu i u potpunosti se slažem s njima. Ta *arenga* je upravo onaj dio isprave u kojoj se najlakše otkriva izdavatelj⁸⁰. Stoga također smatram da je ova Karlova isprava ne doduše „šaljiva”, ali zato i odviše *sumnjiva da bismo je mogli smatrati vjerodostojnom!* I nije potrebno dugo tražiti njezin uzor. Već se na prvi pogled iz njezina sadržaja može razabrati da je riječ *o novoj redakciji falsifikata iz 1217. godine!* Ne samo to, isprava i *formalno* – dakle prema uobičajenim diplomatskim formulama – nije vjerodostojna: *to nije potvrđnica!* Kralj je tobože saznao da su njegovi preci (*pia maiorum nostrorum diligencia*) obdarili zagrebačku Crkvu milostima, pa i on stoga želi poći njihovim stopama, te potvrđuje Crkvi posjede i zemlje koje su dobivali od vladara ili od drugih osoba uz njegov pristanak. Uz to vladar tobože određuje da će i na svim posjedima koje Crkva – *to jest biskup i Kaptol!* – stekne ubuduće vrhovnu sudsku vlast imati samo crkveni činovnici. Kako se sastavljač ove isprave nije smio upuštati u nabranjanje starijih povlastica zagrebačke Crkve, pripisao je vladaru *općenitu potvrđnicu svih vladarskih darovnica!* Karlo I. tobože potvrđuje „*omnia priuilegia seu litteras maiorum nostrorum regum Hungarie super graciis, possessionibus ac iuribus quibuscumque munifica largicione concessas*”!⁸¹

Izdajući ovu ispravu, T. *Smičiklas* tvrdi da je *original*,⁸² pa nas to još više učvršćuje u uvjerenju kako je ova isprava sastavljena u doba kad je biskupske poslove u Zagrebu vodio – *Ivan Gorički!* On je i tako bio *Kažotićeva „desna ruka”*. I upravo zato što se takva posla, to jest sastavljanja isprave, primio, kao i sto godina ranije, *učen čovjek* koji je odlično poznao povlastice zagrebačke Crkve, mogao je nastati takav falsifikat koji se zbog vješta sastavljačeva pera kao takav otkriva tek nakon pomnoga čitanja. Falsifikat je sastavljen tako vješto da prema njemu zagrebačka Crkva dobiva *sve i sva*, a da ipak u sastavu nije spomenuta nijedna stvarna povlastica zagrebačke Crkve. Falsifikator se namjerno ne želi upuštati u nabranjanje povlastica, iako je prvi uvjet svake potvrđnice da se u njoj navede osoba koja je izdala ispravu kao i prava koja se u potvrđnici potvrđuju.

Osim toga, sastavljač ovog lije pog falsifikata – *koji je mogao sastaviti samo Ivan Gorički!* – pripisuje namjerno Anžuvincu osjećaje prema zagrebačkoj Crkvi, koje vladar tada, u doba Augustinova rebelstva, niti je imao niti je mogao imati. On je na najboljem putu da na račun Crkve prisvoji za sebe neka prava. Budući da falsifikat sastavlja

79 *N. dj.*, str. 462.

80 *CD VIII*, str. 491. Kraljevsku čast ukrašava, kaže tobože Karlo I, „*diuinarum rerum exercicio*” i njegova je slava veća „*quanto in deitatis cultu sollicitior inuenitur*”. Takvim se mislima i on u besanim noćima bavio i odlučio je da nagradi i ukrasi zagrebačku Crkvu koju su nagrađivali i njegovi preci i to zato da bi se njezini službenici lakše posvetili službi Bogu.

81 *CD VIII*, str. 491–492.

82 *CD VIII*, str. 493.

83 *CD III*, str. 155.

učen čovjek s najvišom mogućom naobrazbom, stil je falsifikata *literarni*, a ne suhoparni jezik običnih kraljevskih potvrđnica.

U traženju autora ovoga falsifikata pomogla nam je i činjenica da se 1318. godine, dakle u ovom sastavu, isto kao i u onom iz 1217. godine, pojam zagrebačke Crkve upotrebljava u dvostrukom smislu: *Crkva nije samo biskupija nego i Kaptol!* Logičan zaključak da ovu vladarsku potvrđnicu *sastavlja netko iz Kaptola* kome je stalo da se za sedisvakancije, a to znači i na račun biskupije, dobiju prava koja Kaptol sam po sebi ne bi mogao ostvariti.

U odredbi o sudstvu u ispravi iz 1318. godine može se zaključivati zašto je, najvjerojatnije, Ivan Gorički sastavio novu redakciju staroga falsifikata iz 13. stoljeća. Dok je 1217. godine bilo dovoljno napisati da crkveni podložnici ne trebaju ići pred banski sud, zatim pred hercega ili ugarske mogućnike⁸³, sada crkveni podložnici „in omnibus iudiciis, maleficiis et excessibus *ad nullius tribunal* quam ipsius ecclesie vel officialium eius valeant advocari”.⁸⁴ No, da bi se izbjeglo tužakanje crkvenih podložnika na dvoru, kralj ili bolje falsifikator dodaje da samo biskup smije doći pred vladara i „facti sui racionem reddere teneatur”.

Razumije se da je još važnije bilo promijeniti odluke o poreznim olakšicama iz 13. stoljeća. Više nije dovoljno upozoravati da se „crkveni narod” oslobađa zalaznine, marturine ili kolekte, sada treba navesti poreze koji se plaćaju u 14. stoljeću. Stoga su uz stare poreze navedene anone, servicia (vjerojatno radne obveze), porez od 11 i 7 denara kao i druge „prebiciones” bilo kako se zvale!⁸⁵ I dok je po falsifikatu iz 1217. godine bilo zabranjeno kraljevskim solarima i novčarima trgovati na biskupskom trgu, sad je ta zabrana proširena na „ipsius ecclesie fora”, dakle i *na kaptolske trgove*. Kao poseban dodatak pridodaje se zabrana zalaza za sve hercege, banove ili župane, ali uz zalaz ne smiju spomenuti činovnici zahtijevati od crkvenih podložnika bilo kakve službe ili darove bez dopuštenja crkvenih činovnika. Slijedeći tobože „tragove” svojih predaka, Karlo određuje da crkveni podložnici ne plaćaju tržišne pristojbe. Dok je odredba o plaćanju desetine uglavnom ostala nepromijenjena, sastavljač se falsifikata, dakle Ivan, nije htio činiti smiješnim i prenijeti u svoj sastav odluku o zabrani kolanja i upotrebe kraljevskog novca na biskupskom području, kao i onu o kazni za novčare koji bi se usudili prodavati kraljevski novac na biskupskom području. Na kraju, Ivan mora promijeniti i dio sankcije iz 1217. godine. Ona je u spomenutom falsifikatu zaista smiješno formulirana. Gotovo bismo rekli da se sastavljač falsifikata iz 1217. godine izživljavao u ovoj odredbi očito znajući da i tako njegov sastav neće biti upotrijebljen u javnom životu. Naime, kralj tobože određuje, bude li prekršitelj njegove odredbe kraljevskog roda, neka ga stigne vječno očinsko prokletstvo i neka mu ne pripadne kruna na koju ima pravo po nasljedstvu, nego neka vječno luta kao prosjak! Učini li isto neki ugarski plemić, i biskup ga zbog toga pozove pred kralja, neka prije nego što pođe na dvor na sud plati biskupu 50 maraka!⁸⁶ Fantastična ideja koja se, dakako, u životu ne bi mo-

84 *CD VIII*, str. 491.

85 *CD VIII*, str. 492.

86 *CD III*, str. 149.

gla provesti. Falsifikator u 14. stoljeću uz ovu neobičnu kaznu dodaje – što je za sastavljača i razumljivo – da će takav prekršitelj biti kažnjen i crkvenom kaznom. I na kraju svoga sastava Gorički dodaje „za svaki slučaj” Karlovu tobožnju odredbu: on ovom ispravom prihvaća i potvrđuje sve povlastice i isprave svojih predaka ugarskih kraljeva za sve milosti, posjede i prava koja je crkva od njih dobila ili stekla.

Čini nam se izvan svake sumnje zaključak da je ovom falsificiranom ispravom počela u okviru zagrebačke Crkve, ali pod vodstvom Ivana Goričkog koga su osobite prilike dovele na čelo zagrebačke Crkve, borba za povlastice i prava u posve novom anžuvinskom političkom okviru.

To su prilike za Augustinova nasljednika biskupa *Jakoba*, koga je Ivan XXII. imenovao biskupom 21. kolovoza 1322.⁸⁷ Već je u ovom imenovanju bilo neobično što je papa osobito naglašavao „quod nullus preter nos de ordinatione ipsius ecclesie Zagrabiensis se *hac vice* intromittere poterat”. Naprotiv, on je i ranije popunjavao ispražnjene biskupske stolice, a i u buduće ih „dispositioni nostre duximus reservandos”. Učini li netko hotimice ili nehotice drukčije, bit će izbor biskupa proglašen nevažećim. Novopostavljeni biskup Jakob bio je dominikanac kojega je Ivan XXII. zbog osobitih zasluga postavio na to mjesto. Pismo papino je, nipošto slučajno, upućeno u Zagreb, i to u prvom redu „dilectis filiis *capitulo zagrabiensi*”!⁸⁸

To neobično papino upozorenje na papinska prava postavljanja i imenovanja zagrebačkog biskupa upućuje na očiti otpor koji se u tom pogledu Ivanu XXII, tada u dalekom Avignonu, pruža u Ugarskoj i Slavoniji.

No, znajući po svoj prilici što bi ga moglo dočekati u Zagrebu, biskup Jakob se ne žuri zaposjesti svoju stolicu. Još u početku studenoga iste godine Ivan XXII. mu dopušta da se može dati posvetiti i izvan Avignona⁸⁹, no niti to nije mnogo koristilo. Nova papinska opomena stiže Jakobu potkraj 1324. godine.⁹⁰ Ivan XXII. mu piše: „Fraternitatem tuam rogamus et hortamur attente quatenus quam cito commode poteris ad ecclesiam tuam properes memoratam!” Papa ga uvjerava kako je pisao i ugarskom kralju i posebno ga na ugarskom dvoru preporučio.

O čemu je zapravo riječ, doznajemo iz novoga Ivanova pisma Karlu 5. lipnja 1325. godine.⁹¹ Jakob se sam potužio papi da je kralj bio lažno obaviješten o njegovoj tobožnjoj smrti, i zato je pisao *prepozitu i kaptolu zagrebačkom* (preposito et capitulo zagrabiensis ecclesie) „ut *ad electionem pastoris in eadem preficiendi ecclesia procedere procurarent*, propter quod in castris et locis eiusdem ecclesie aliisque bonis ipsius episcopi nonnullae novitates fuisse facte dicuntur”.⁹²

Razumije se da je vijest o Jakobovoj smrti bila izmišljena, jer je Jakob tada, kako sam

87 CD IX, str. 74.

88 CD IX, str. 75.

89 CD IX, str. 94.

90 CD IX, str. 217.

91 CD IX, str. 242.

92 CD IX, str. 242.

papa priznaje, boravio po njegovu pozivu u Francuskoj, no to su iskoristili na dvoru i u Zagrebu da ga se riješe.

Nisam dosad ni sama ovu „epizodu” u zagrebačkoj Crkvi dovodila u vezu s Ivanom Goričkim, iako mi se neodoljivo nameće misao da je ideja o *kanoničkom pravu izbora zagrebačkog biskupa niknula u glavi Ivana Goričkoga!* Zaista se ne bismo smjeli začuditi kad bismo pronašli da je Ivan sam pomišljao na biskupsku mitru! Dominikanci su se i tako zamjerali ugarskom kralju, i vjerojatno nije bilo teško nagovoriti mladoga kralja koji je tek dvadesetak godina bio u kraljevstvu da ovdje vladaju drukčiji običaji nego u njegovom Napulju. Nije isključeno da je zagrebački Kaptol na čelu s Ivanom Goričkim uvjeravao kralja kako on kao apostolski vladar i nasljednik „svetih kraljeva” svojih predšasnika ima pravo imenovanja i postavljanja biskupa.

U svjetlu ovih zbivanja ne može se smatrati slučajem da u isto doba počinje u zagrebačkoj Crkvi *borba za desetinu!* Nema nikakve dvojbe da je *ugovor između zagrebačkog Kaptola i ivanovaca* od 29. svibnja 1324. godine *Ivanovo djelo*. Ivanovo se pero prepoznaje već u arengi. „Sicut dicit beatus Augustinus: decime sunt tributa egencium animarum, que ex debito requiruntur et qui eas dare nolunt, res dicuntur inuadere alienas, quas quidem deus in signum uniuersalis dominiii suas esse asseuerans pro suo cultu concessit vsibus clericorum.”⁹³ A klerici na koje se u ovom ugovoru misli u zagrebačkoj dijecezi jesu *biskup i Kaptol te arhiđakoni*, ali ipak nije, tobože, točno određeno tko između njih ima pravo sklapati godišnje desetinske ugovore! Zato su, tobože, „naši stari” (*nostri antiquiores*) sklopili s ivanovcima takav ugovor da iz devet svojih samostana u zagrebačkoj biskupiji plaćaju *našem Kaptolu* devet fertona (svaki ferto po 60 denara). No, kako ivanovci već šest godina nisu ništa plaćali, bili bi dužni plaćati u naturi, ali je prior Filip od Granane molio kanonike neka ne utjeruju stare dugove, nego neka se zadovolje s ovim novim ugovorom. Kasnije će se pokazati da se ivanovci nisu držali niti toga ugovora.

Međutim, ostaje činjenica da Kaptol, dakle kanonici, počinju borbu za desetinu u zagrebačkoj dijecezi i da to čine *u doba sedisvakancije*. Stoga je i bilo potrebno u ugovoru uvodno uvjeravanje kako je svejedno tko na području biskupije sklapa desetinske ugovore. Treba prema tome zapamtiti činjenicu: Ivan Gorički sklapa ugovor s ivanovcima kad u Zagrebu nema biskupa.

Iduće je godine, kako smo istakli, pokrenuo, čini se sam Ivan, borbu za kaptolsko pravo pri izboru biskupa, ali Ivan XXII. nije dopustio da mu kralj i zagrebačko svećenstvo otme pravo izbora.

Kad je Ivan XXII. vidio da Jakob uopće ne želi napustiti Francusku, imenovao je u proljeće 1326. godine⁹⁴ novog biskupa. Premjestivši Jakoba „ad ecclesiam Corisopitanam” (Quimper, Francuska) i stojeći i dalje na stajalištu „cum nullus preter nos hac vice de ipsius ecclesia Zagabriensis ordinatione se intromittere poterit”, i to zato što njemu samome pripada pravo popunjavanja katedralnih crkava, a to pravo namjerava i

93 CD IX, str. 195.

94 CD IX, str. 283.

zadržati, izabire i postavlja za novog biskupa titulskog prepozita *Ladislava*. Ponovno javlja svoju odluku svima u Zagrebu.⁹⁵

Pa ipak, ni to se novo postavljanje i izbor nije tako brzo ostvarivalo. Još posljednjih dana iste, 1326. godine⁹⁶, Ladislav je još uvijek „electus zagrabiensis”, a papa mu je na njegovu tužbu da mu svećenstvo i svjetovnjaci otimaju prava i posjede imenovao zaštitnike. „Otimajući” su vrlo točno nabrojani: „nonnulli clerici ac ecclesiastice persone, tam religiose quam seculares in dignitatibus et personatibus constitute”, ali i „duces, marchiones, comites, barones advovati...” itd.

Tek sredinom 1327. godine doznajemo zašto Ladislav nije dobio posvećenje. Naime, uzrok papinog oklijevanja je Ladislavovo – *izopćenje!* Bio je, čini se, još vrlo mlad (dudum in puerili et iuvenili etate, inter scolasticos degens)⁹⁷, ali se među kolegama potukao tako da je neke pretukao „ad effusionem sanguinis”! Zbog toga je i bio izopćen. No, njegov je grijeh bio još veći, jer iako izopćen, „se ad sacros fecit ordines promoveri”. Papa mu upisuje u dobro jedino to što ipak nije i vršio svećeničku službu. Ivan XXII. se obraća papi s molbom da kaločki nadbiskup ipak riješi Ladislava izopćenja i oprosti mu što je ipak primio biskupsko imenovanje.

Neke činjenice upućuju na to da je taj interregnum u biskupiji upotrijebio *Ivan Gorički* i da je *sastavio dvije, tobože vladarske, isprave datirajući ih 15. srpnja 1326. godine.*⁹⁸ Isprave su, doduše, sadržajno različite, po diplomatskim formulama (dakle po formi) vrlo slične, ali jedna je sačuvana, kako nas obavještava Smičiklas, u originalu⁹⁹, dok je drugu prepisao najprije 7. prosinca 1326. godine zagrebački župan Puneč, a zatim potvrdio ban Mikac 28. listopada 1328. godine.¹⁰⁰

Kako je datum izdavanja obiju isprava ljeta 1326. godine, a to je vrijeme u koje je kralju bilo dobro poznato da Ladislav još nije u Zagrebu, to je to jedan od dokaza da Karlo I. nije ni namjeravao izdavati kakve povlastice ili potvrđnice zagrebačkoj Crkvi.

Sumnju u to da su pred nama kraljevske isprave povećava sadržaj isprava ili, još više, njihove *adrese!* Jedna je isprava poslana tobože „svim ljudima u zagrebačkoj dijecezi”, dok druga uopće nema adrese. Takva isprava, bez sumnje, nije poslana iz kraljevske kancelarije. To što su u ispravama različito označeni datumi i što jedna od njih nema dignitarija, samo je prema našem mišljenju dokaz više da je sastavljač isprave tako učinio namjerno kako bi lakše zameo svoj trag. U skladu s tako nejasnom adresom označena je u jednoj ispravi i kraljeva tobožnja zapovijed „vašoj vjernosti”. Riječ je tobože o „svim baronima, knezovima, kaštelanima, činovnicima kao i ljudima svih staleža u zagrebačkoj dijecezi”!¹⁰¹ Ali, neobičnost tobožnjeg kraljeva postupka dolazi još više

95 *CD IX*, str. 283–284.

96 *CD IX*, str. 317.

97 *CD IX*, str. 336.

98 *CD IX*, str. 300–302.

99 *CD IX*, str. 302.

100 *CD IX*, str. 301.

101 *CD IX*, str. 300.

do izražaja u drugom dijelu iste isprave u kojem kralj tobože izdaje nalog o plaćanju desetine. Kralj se na kraju tobože obraća banu Mikcu, iako ga ranije u adresi isprave nije niti spomenuo (njegovo bi ime trebalo stajati na početku adrese).

Osnovni sadržaj ove Karlove isprave, koja je sačuvana, kako spomenusmo, u prijepisu iz 1328. godine, jest ovaj: kralj je tobože doznao da se u zagrebačkoj dijecezi (ne kaže na biskupskim posjedima) otimaju mnogi posjedi, pa je on dužan, služeći se svojim *patronatskim pravom*, braniti sve crkve u svom kraljevstvu. Zato nalaže „fidelibus suis universis baronibus, comitibus, castellanis, officialibus seu cuiuslibet condicionis hominibus per dyocesim Zagrabiensis ecclesie constitutis” da na osnovi ove njegove zapovijedi vrate Crkvi otuđene posjede.

Valja reći i to da isprava počinje vrlo lijepom *arengom*, koja teško da je sastavljena u kraljevskoj kancelariji. „Ad hoc enim ius nature, quod cepit ab exordio rationalis creature, prodiit, ad cuius instar leges per ora principum promulgate diuinitus processerunt, vt earum metu actus illegitimi minime attemptentur et attemptati legitime retrahentur et sic sincera simplicitas illibata et tuta a fraudibus malignorum reseruetur.”¹⁰² O privatnom pravu i razumnom stvoru razmišlja dakako jedan učen čovjek u Zagrebu, ali ne i poslovni notar ili kapelan mladog Anžuvinca.

Ili točnije: kralj zapovijeda – ako *prelat* ili *ekonom* rečene zagrebačke Crkve nade takve otuđene posjede, neka ih vrati! Upada u oči da se ne kaže biskup, nego prelat ili „ekonom”. Sasvim razumljivo zato što je sedisvakancija, a vikarsku službu ima *magister Demetrije* koji živo „*surađuje*” s *Ivanom Goričkim*. Zatim slijedi drugi dio isprave u kojoj tobože vladar iz osobite milosti, a zbog spasa svoje duše, određuje da se više nitko odsad ne usudi plaćati tako nisku otkupnu svotu za desetinsko vino i žito (samo 2 denara za desetinski kup), jer je to tek dvadeseti, a ne deseti dio priroda. Desetina neka se plaća „secundum legem dei et Romane ecclesie sine diminucione in specie”.¹⁰³

I ovu tobože Karlovu odredbu o plaćanju desetine lako ćemo razumjeti upozorimo li da je, kao i pred sto godina, dakle u 13. stoljeću, za Andrije II. i sada Karlova reforma novca stavila crkvene ustanove pred izbor: hoće li pokušati povisiti otkupnu svotu desetine u skladu s promijenjenom vrijednosti denara ili će radije zahtijevati isplaćivanje desetine u naturi. Kanonici su se očito u trećem desetljeću 14. stoljeća odlučili za „lex dei et Romane ecclesie”, tj. za ubiranje u prirodu. Kao da vidimo i sada pred sobom zagrebačkog biskupa Stjepana II. koji je kralju Andriji II. 1229. godine na njegovu dvoru također tvrdio da „secundum instituta ueteris testamenti” on ima pravo određivati oblik plaćanja desetinskog poreza.¹⁰⁴

Prema tome, zagrebačka se Crkva za Mikčeva dolaska u Slavoniju (došao je 1325. godine) našla u sličnom položaju kao za biskupa Stjepana II. Trebalo je dakle u *nekoj po-*

102 CD IX, str. 300.

103 Priznajem da sam pišući u nekoliko navrata o borbi protiv plaćanja desetine u povijesti zagrebačke Crkve smatrala ovu Karlovu ispravu – vjerodostojnom! To što se sada u ovom prilogu ispravljam samo je dokaz više da je u sintetičkim povijesnim tekstovima nemoguće izbjeći takve ili slične pogreške! One se zato, ako je potrebno, mogu ispravljati radom na posebnim problemima koji zahtijevaju svestranu i detaljnu analizu cjelokupnog izvornog materijala.

104 CD III, str. 324.

vlastici upozoriti najprije vladara, a zatim i njegova bana da je način plaćanja desetine iz 13. stoljeća u novim uvjetima nemoguć jer je vrijednost desetinskog priroda porasla više nego dvostruko. Kako u Zagrebu tada nema biskupa, Ivan Gorički je svjestan da je došao krajnji trenutak da se nametnutom anžuvinskom banu *podmetne ideja o plaćanju desetine u naturi!* To je „secundum legem dei et Romane ecclesie”! Ne nadajući se, po svoj prilici, da bi otkupnu svotu mogao s 2 podići na 5 denara, *Ivan Gorički sastavlja tobožnju Karlovu odredbu o plaćanju desetine u prirodu.* Zato je na kraju isprave dodao tobožnju kraljevsku zapovijed banu Mikcu da desetinski posao smatra „tanquam negocium nostrum speciale in tota ecclesia zagrabiensi”, te neka sve obveznike natjera da desetinu plate u cijelosti. Za svaki slučaj Ivan dodaje tobožnju, sadržajno zaista neobičnu, kraljevu prijetnju: „Et sicut (!) nos grauter offendere formidatis, secus facere non audentes.”¹⁰⁵

Prema tome, ova isprava koju je, po našem uvjerenju, sastavio Ivan Gorički vrlo je dobro došla kanonicima, ali, kako ćemo kasnije pokazati, i zagrebačkom biskupu.

Drugom svojom ispravom (također djelom Ivanovim)¹⁰⁶ Karlo I. tobože zbog osobite ljubavi prema *zagrebačkoj Crkvi* (dakle i biskupu i Kaptolu!) želi sačuvati sva njezina prava i povlastice, zatim, posjede, sela itd. „que et quas dicta *ecclesia* seu *episcopus* pro tempore constitutus et *capitulum ipsius* quovis iusto titulo acquisierunt...”. Kralj nato vraća Crkvi sve otete posjede nalažući „presenti regio *edicto*” (!) svim svojim činovnicima da biskupa i Kaptol zaštićuju i paze da mogu uživati sva svoja prava.

Ova je isprava, kako već spomenusmo, sačuvana samo u originalu,¹⁰⁷ ali nije prepisana niti u *Liber privilegiorum ecclesie zagrabiensis*, pa je sva prilika da nikad nije niti upotrijebljena u javnosti.

Čini se, međutim, da je prvu Karlovu ispravu¹⁰⁸ Kaptol zaista upotrijebio 1328. godine na skupštini zagrebačke županije, koja se pod vodstvom župana Puneka održavala u Topuskom.¹⁰⁹ Tada se naime pojavljuje pred Punekom „magister *Demetrius*, capellanus domini nostri regis nec non venerabilis domini Ladislai dei et apostolice sedis gracia *Zagrabiensis ecclesie electi vicarius generalis*” i zahtijeva od njega da Kaptolu vrati posjed *Vinodol*. To je „neki posjed” koji je već davno oduzet kanonicima, a po kraljevskoj ga zapovijedi Punek treba vratiti nekadašnjim vlasnicima. Poslušavši kraljevsku zapovijed, Punek odlazi na posjed, provodi istragu i doista doznaje da je ta zemlja bila nasilno oduzeta, našto je vraća, oduzevši je od otimača.

Prema tome, jedna je kraljevska isprava iz 1326. godine bila korisno upotrijebljena. Nema sumnje da su magistar Demetrije i Ivan Gorički korisno „suradivali”, to jest da je Ivan Gorički kao dobar poznavalac cjelokupnog crkvenog dokumentarnog materijala možda i tu ispravu sastavio (i ona je sačuvana u prijepisu bana Mikca iz 1328. godine!) i da ju je zatim Demetrije odnio na županijsku skupštinu te je *tako posjed Vinodola*

105 *CD IX*, str. 300.

106 *CD IX*, str. 301–302.

107 T. SMIČIKLAS (*CD IX*, str. 300) samo kaže da je original u „arkivu zagrebačkoga kaptola”, ali ne kaže u kojoj kaptolskoj zbirci.

108 *CD IX*, str. 300.

109 *CD IX*, str. 427.

osiguraao zagrebačkom Kaptolu! U kasnijim Statutima zagrebačkog Kaptola nalazimo, među ostalima, podatak da je Vinodol sastavni dio kaptolske sisačke provincije.¹¹⁰

Međutim, o načinu plaćanja desetine na biskupskim posjedima nema podataka sve do 1327. godine. Tada, to jest 24. lipnja spomenute godine,¹¹¹ šalje ban Mikac zapovijed križevačkom županu Stjepanu neka pomogne zagrebačkom biskupu Ladislavu utjerati desetinu „in specie”. Ban Mikac zove tada biskupa Ladislava „compater noster karissimus”. Ova banova odredba također je dokaz da Ivanov posao nije bio uzaludan.

Ali, vrlo je karakteristično da otpor koji se u Slavoniji javlja protiv plaćanja desetine među slavonskim velikašima i gradovima nije upućen protiv Kaptola, nego isključivo protiv zagrebačkog biskupa. Zato nam se na prvi pogled čini neobičnim kako to da nema vidljiva otpora i na kaptolskim imanjima. Čini se da odgovor treba tražiti u svesrdnoj Ivanovoj brizi na uređenju prilika u Kaptolu. Čim je prevladalo uvjerenje da ubiranje desetine u prirodu nije nezakonito, *Kaptol je počeo sklapati ugovore sa zakupnicima desetine* (conductores), polazeći s ispravnog stajališta da će zakupnici sami morati voditi brigu o desetinskim приходima. Stoga nas ne iznenađuje da je upravo Ivan Gorički 1335. godine sastavio „konstituciju” (constitucio) koju su njegovi kolege odnijeli biskupu Ladislavu na potvrdu 1337. godine. Spomenute godine, točnije 14. rujna,¹¹² odlaze do biskupa Ladislava, u njegov novi dvor u Ivaniću, lektor zagrebački Jakob – *Jakob je ujedno biskupov glavni vikar!* – i pokazuje biskupu „quandam papiri conscriptionem” koja je imala „formam constitucionum”. Konstituciju je izdao zagrebački Kaptol, a *napisao ju je Ivan Gorički* (manu, ut apparebat, discreti viri domini Johannis archidiaconi de Guerche conscriptam). Jakob moli biskupa da Ivanovu konstituciju potvrdi i autorizira, što ovaj i čini smatrajući „dictas constituciones honestas, legitimas ac salviferas fore”. Biskup dodaje da će njegov vikar kazniti svakoga tko bi se ovoj kaptolskoj konstituciji opirao.

Ivan Gorički je opet jednom pokazao da je vrlo vješt u sastavljanju propisa i pravnih normi. U njegovoj se konstituciji govori *o načinu na koji se sklapaju zakupni ugovori*. Ivan upozorava na korisnost takvih ugovora kojima točno utvrđuje i način zakupljanja i vrijeme sklapanja ugovora. Upozorava također da se zakup omogući onome zakupniku koji najviše nudi, ali neka se pazi da se ugovori ne obnavljaju s onim konduktorima koji nisu izvršili stare obveze.

Tako je biskupova potvrda Ivanove konstitucije o zakupu neprijeporni dokaz da Ivan tih godina radi na pismenom učvršćivanju kaptolskih prava i da se, u krajnjoj liniji, ne ustručava pri tom poslu tražiti pomoć u sastavljenim „kraljevskim odredbama”.

Uostalom, ista dvojica, naime, *vikar Jakob i Ivan Gorički*, poduzimaju 1339. godine nove korake i ulaze u borbu za metličku i črnomeljsku desetinu.¹¹³ Ivan Gorički nastupa kao advokat (procurator) zagrebačkog Kaptola i vrlo je karakteristično da se na sudu pojavljuje bez dokumenata, tako da se sud zadovoljava njegovom usmenom izja-

110 MEZ II, str. 61.

111 CD IX, str. 346.

112 CD X, str. 357.

113 MEZ II, str. 48–56.

vom: desetinski prihod male metličke provincije, kao i ostale desetine u goričkom arhidakonatu, „ex institutione et ordinatione antiqua, racione quarte de rebus sive bonis episcopalibus ecclesie zagradiensis ad capitulum eiusdem ecclesie pertineant, de cuius ecclesie dyocesi existunt”. Črnomeljski preceptor Henrik i neki drugi laici iskoristili su ratove u Ugarskoj i „contra deum et iusticiam” oduzeli su Kaptolu spomenute prihode te ih i sada još drže. Kad prvi proces protiv preceptora Henrika nije donio željeni rezultat, Ivan poduzima 1340. godine „alium processum”¹¹⁴ koji završava 1350. godine svečanim proglašenjem ekskomunikacije „buntovnika” u crkvi sv. Marka na zagrebačkom Gradecu.¹¹⁵

Nekoliko godina zatim, točnije 1348. godine, Ivan, očito obradovan uspjehom u zapadnom dijelu svoga arhidakonata, ulazi u borbu s kninskim biskupom za desetinu Kladuše i okolnih sela. Biskup Radoslav ga tuži da već mnogo godina drži „indebite et potencialiter” desetinu spomenutih mjesta. Čim je tužba došla do bana Nikole, on obustavlja zagrebačkom Kaptolu pravo ubiranja sporne desetine tako dugo dok ne utvrdi koja je stranka u pravu.¹¹⁶ Na zakazano ročište dolazi samo Ivan, koji donosi banu neku ispravu topličkog opata, pa iz nje ban doznaje da je ipak Ivan u pravu.

Čini se da 1349. godine Kaptol ima neke neprilike, jer novoizabrani zagrebački biskup Nikola moli papu da zagrebačkom Kaptolu dopusti „conservatoriam licentiam seu conservatores iuxta concilium Viennense”, što papa i odobrava.¹¹⁷

Vjerojatno zbog prevelike zaposlenosti ili iz nekih drugih razloga Ivan se odlučio u to vrijeme prodati knezu Ivanu Jaroslaviću svoje predijalno pravo na Prevlaku, Otok i Kostnicu za dosta veliku svotu od 30 maraka slavonskih denara. Naime, u to je doba biskupska stolica ponovno ispražnjena, pa *biskupske poslove preuzima opet Ivan Gorički*. U jednoj svojoj ispravi zagrebački Kaptol izričito ističe da je Ivan „nunc ecclesie nostre sede vacante in spiritualibus et temporalibus vicarius generalis”¹¹⁸. Ivan se kao vikar obraća svojim kolegama s molbom da obnove „konstituciju” biskupa Jakoba iz 1348. godine o „popovima pravdašima”.

Posljednje sačuvano svjedočanstvo o Ivanu Goričkom potječe iz ljeta 1350. godine¹¹⁹ kad su, kako smo već spomenuli, na njegov zahtjev izopćeni metlički „buntovnici”.

Prema tome, pred nama je vrlo jasna slika o djelatnosti Ivanovoj u prvoj polovici 14. stoljeća. Kao prva osoba u zagrebačkoj Crkvi u kojoj su se na biskupskoj stolici mijenjali ponajviše stranci, Ivan ima dovoljno razloga i volje da se bori za prava svoga Kaptola, dakako i pod krinkom biskupske crkve. Tako je mogao postupati pogotovo u doba kad je kao vikar zagrebačkog biskupa vodio cjelokupne crkvene poslove. Pretpostavljamo da je upravo u takvim, za biskupiju i, naravno, Kaptol odlučnim trenucima, posegao za starim crkvenim povlasticama da bi s njihovom pomoći sastavio nove koje

114 MEZ II, str. 54–56.

115 MEZ II, str. 56.

116 MEZ II, str. 56: „donec iura utriusque partis super hiis videremus”.

117 CD XI, str. 519.

118 CD XI, str. 544.

119 CD XI, str. 611.

su odgovarale prilikama u anžuvinskom regnumu. Svoje je odlično mjesto u zagrebačkoj Crkvi zadržao, bez sumnje, sve do smrti, jer još 1349. godine, kad poduzima posljednju borbu za desetinu u svom arhidakonatu, vrši i *dužnost biskupskog vikara*. Nitko mu ne bi smio zamjeriti što je u borbi za kaptolska prava smatrao nevelikim grijehom upotrijebiti ne baš čistu historijsku istinu, pa niti u takvim slučajevima kad su njegovi zahtjevi išli na račun zagrebačkog biskupa.

Uostalom, učeni je zagrebački kañonik ostavio dovoljno jasno svjedočanstva svoje velike ljubavi prema Zagrebu. „Vječni spomenik” njegove nesebične brige za napredak i svoje ustanove i svoga grada postavlja osnivajući *Novu ves oko crkvice sv. Ivana*, koju je sam podigao i obdario. Vrlo lijepa arenga, inače neuobičajena u takvim prilikama, u fundacijskoj ispravi noćo je svjedočanstvo o njegovu odličnom peru. On je izabrao upravo „preblaženog Kristova krstitelja Ivana” zato što je sam Spasitelj rekao: „*Inter natos mulierum non surrexit maior eo.*”¹²⁰ Stoga je Ivan odlučio na području novoga kaptolskog naselja podići crkvu kojoj je, kako spomenusmo, odredio i posebnu dotu. Osim novoveške desetine župnik će dobivati i posjed do granica biskupske Laške ulice. Isprava o osnutku izdana je 9. kolovoza 1347. godine (in vigilia beati Laurentii), dakle isti dan kad su izdane i neke Ivanove konstitucije.

Tako Ivan Gorički ostavlja neizbrisivi trag svoga plodnoga rada u slavonskom životu u prvoj polovici 14. stoljeća. Premda nemamo dokaza da su čitavi *Statuti* njegovo djelo, nećemo pogriješiti smatramo li toga izvanredno učenog čovjeka glavnim pokretačem i autorom najvećeg dijela kaptolskih statuta. Naime, Statuti nisu samo popis običajnog prava, nego svjestan rad na skupljanju dotadašnjih običaja i pravnih normi i sastavljanje *novih odredaba* prilagođenih i potrebnih tadašnjem životu u Kaptolu. Za utvrđivanje Ivanova rada nije osobito važno da li je sam skupljao dragocjene podatke o župama, crkvama, predijima itd., jer su takve poslove mogli i po svoj prilici morali raditi njegovi pomagači. Nama je važno da je on u Statutima, gdje god je to bilo potrebno, uklapao mjesta iz literature, iz svojih priručnika, ali stječe se dojam da je vrlo vješto upotrebljavao onaj izvorni materijal u kaptolskom arhivu koji je mogao poslužiti njegovoj svrsi. Kao odličan poznavalac latinskog jezika i, dakako, svih pravnih normi vješto luči falsifikate od vjerodostojnih dokumenata i zato na pravom mjestu, kako smo pokazali, upotrebljava starije falsifikate za sastavljanje tobožnjih kraljevskih isprava.

Međutim, čini nam se posebno potrebnim istaknuti da Ivana ne zanima *historijsko pravo zagrebačke Crkve!* Možda i zato što ne raspolaže s velikim brojem isprava. Njega ne zanima što je bilo u srednjovjekovnoj Slavoniji prije osnutka zagrebačke biskupije, stoga i u Statutima počinje prikaz crkvenog razvitka s Ladislavom. Kad, na primjer, u Statutima opisuje neka sela zagrebačkog Kaptola između Save i Medvednice, ne ide u istraživanje otkad Kaptol posjeduje ta sela, već se zadovoljava s tvrdnjom da ih ima „a tempore cuius memoria non extitit”¹²¹. Uostalom, niti mi danas ne znamo više od njega o načinu na koji su sela „pod gorom” nastala! No, kako je Ivanova namjera srediti prije svega odnose u Kaptolu u 14. stoljeću njega zanima u prvom redu – *status praesens!* Koliko je zainteresiran za historijat vlastite ustanove pokazuju prve riječi *Statuta*:

120 CD XI, str. 387.

121 MEZ II, str. 117.

„Capitulum nostre zagradiensis ecclesie, sicut aliquantulum recolitur et verisimiliter creditur, tempore sue institutionis consisterat in numero canonicorum triginta duorum...”¹²². Gorički jednostavno ne mari poći u istraživanje kako je Kaptol izgledao u 13. stoljeću, iako je imao u rukama isprave Stjepana II. u kojima je o tome mogao naći dosta podataka. Slično će postupiti i kad ulazi u borbu za desetinska prava u svom arhidakonatu. Uzmemo li u obzir da je mimoišao podatke o desetini iz 13. stoljeća, nameće nam se zaključak da je to činio – *svjesno!* S jedne strane zato što historijskim dokazima nije u svojoj sredini htio djelovati, ali bez sumnje i zato što su se povlastice i prava na desetinu koja su imali zagrebački biskupi u 13. stoljeću kosila s onim što je Gorički u 14. stoljeću htio postići. Ta zar je uopće i imalo smisla u onoj sredini, za posve nove vladavine Anžuvina pozivati se, na primjer, na borbu Stjepana II. s Andrijom II. za desetinu? Ta Kaptol je od zaista skromne zajednice od nekoliko kanonika iz 13. stoljeća – koji nisu imali do biskupa Stjepana II. niti zajedničkih prostorija – zahvaljujući različitim okolnostima izrastao u *snažnu ustanovu* koja je ne samo dorasla nego u nekim stvarima i prerasla biskupske okvire. Čemu se onda vraćati na staro koje ne može u 14. stoljeću biti više uzorom? Zato će Ivan vrlo mudro sastavljajući Statute ponekad prešutjeti sebi poznatu historijsku istinu, pa će radije posegnuti za crkvenim piscima koji mu u svakoj prilici mogu biti uzor. Tako Ivan odmah u II. poglavlju prvoga dijela Statuta citira svojim kolegama *Izidora* (nam sicut scribit Ysidorus), koji je pisao, kako kaže Ivan, o kriminalnim slučajevima¹²³, a odmah u idućem poglavlju se poziva na bl. *Bernharda* i na konstituciju kardinala *Gentilea* (poslanika pape Bonifacija VIII) o pravima zagrebačke Crkve. Govoreći zatim o novom kaptolskom pečatu spominje biskupa Kažotića i njegovu odredbu iz 1323. godine.¹²⁴ Spominjući zakone i običaje nikad se ne poziva na ugarske izvore – što bi mogao – nego na prava zagrebačke crkve „a clarissime memorie regibus Hungarie”.¹²⁵ Pristupačni izvorni materijal u zagrebačkoj Crkvi ne daje mu odgovor na pitanje tko su najstariji stanovnici kaptolskih sela „pod Medvednicom”, zato on, govoreći o *servima*, opisuje njihov položaj po svojim priručnicima u kojima nalazi točan opis kako je slobodan čovjek mogao doći u neslobodan položaj. To je, kako kaže, „ius gencium”.¹²⁶ No, po kojem od tih pravnih načina stanovnici sela pod Medvednicom dolaze pod crkvenu vlast, to on ne zna. Dobio ih je, tvrdi Gorički, „fundator nostre ecclesie”, a nakon toga su „od starine” pripali Kaptolu.

Sastavljajući *Statute* Gorički se, kako smo već istakli, vrlo rado služi svojim priručnicima i crkvenim piscima (na primjer, govoreći o kaznama za nemarne prebendare citira Bedu, sv. Augustina i sv. Grgura)¹²⁷. Ali, razlika između njegova odličnog teoretskog znanja i stanja na terenu dolazi posebno do izražaja kad želi u Statutima definirati položaj crkvenih *vazala!* Nemoćan da svoje teoretsko znanje prepozna u stvarnim od-

122 *MEZ II*, str. 13.

123 *MEZ II*, str. 14.

124 *MEZ II*, str. 15.

125 *MEZ II*, str. 25.

126 *MEZ II*, str. 26.

127 *MEZ II*, str. 37.

nosima na terenu, on će odustati od toga da ih definira „na školski način” i zato se poziva na „consuetudo nostre patrie”!¹²⁸ Ali, ponavljamo, Ivan se u svom pisanju ne služi historijskim dokazom niti onda kad bismo takav postupak od njega svakako očekivali. Uostalom, koliko Gorički zazire od historičarskog pristupa materiji koju obrađuje pokazuje IV. dio Statuta. Na primjer, kad govori o desetinskim pravima, ostaje, unatoč potrebi da se osvrne i na starija desetinska prava, na 14. stoljeću, dok crkvene povlastice citira od 1227. godine dalje.¹²⁹

Dobili smo tako, analizirajući izvorne podatke o Ivanu Goričkom ili od Ivana Goričkog, vjerujemo, dosta jasnu sliku o najučenijem čovjeku u prvoj polovici 14. stoljeća ne samo u Zagrebu nego i u cijeloj Slavoniji. Kao izvrstan pravni teoretičar prihvaća se Ivan posla na sređivanju prilika u svojoj ustanovi. Na tom se putu služi dopuštenim, ali i nedopuštenim sredstvima, po čemu, dakako, nije nikakav izuzetak. Misli na sve: koliko će Kaptol imati članova, kakvi će biti njihovi prihodi i dužnosti, gdje će u katedrali sjediti i što će svaki pojedinac raditi, a najveću brigu posvećuje upravi kaptolskih dobara. O njegovu radu na prosvjetnom polju govorili smo na drugom mjestu. Kratko rečeno: imamo pred sobom čovjeka za kojega *zagrebački Kaptol doista doživljava renesansu!* Kaptol postaje tada najjača kulturna ustanova u biskupskom Zagrebu, a to znači da je sebi na taj način osigurao i izvanredan *politički položaj* u tadašnjoj Slavoniji.

Imamo li u vidu sve što je dosad rečeno, nećemo povjerovati Krčeliću kad tvrdi da je *Odlomak* djelo Ivanovo!

Prije svega, osnovni pristup Ivanov pri sastavljanju Statuta je — *antihistorijski!* Goričkoga ne zanimaju ni ugarski, ali niti hrvatski vladari. Vjerojatno o njima ne zna ništa, iako je mogao, da je htio, o jednim i o drugima skupiti dosta činjenica. Od ugarskih vladara spominje samo Ladislava I. kao osnivača zagrebačke biskupije, ali mu, čini se, nije poznat nijedan Arpadović iz 12. stoljeća, jer tek s Andrijinom „darovnicom” počinje opisivanje crkvenih prava. O takvu njegovu stavu prema izvornom materijalu svjedoči i IV. dio Statuta.

Želimo reći: *Gorički* se služi izvornim materijalom *kao nužnim zlom*, a ne *kao historijskim dokazom*. Njega uopće ne zanima tko je vladao u ugarskim i hrvatskim zemljama u 13. ili 14. stoljeću, a još manje mu pada na pamet postaviti pitanje čija je bila Slavonija u 11. stoljeću! Drugim riječima: interes učenog zagrebačkog kanonika usredotočen je na uređenje Kaptola, pa on s tom svrhom sastavlja i svoje konstitucije i statute *bez ikakve historičarske znatizelje o prošlosti te ustanove!* Upravo takav stav isključuje potpuno mogućnost da je Ivan napisao „raspravicu” o pripadnosti Slavonije u 11. stoljeću, dakle *Odlomak*, kako mu to Krčelić podmeće.

Ostalo je riješiti još dva pitanja:

10. *nije li ipak Ivan Gorički sastavljač tzv. Zagrebačke kronike*¹³⁰ i

128 *MEZ II*, str. 41.

129 *MEZ II*, str. 100 i d.

130 *MEZ II*, str. 1–4.

20 smijemo li mu *pripisivati autorstvo Popisa zagrebačkih biskupa* (De nominibus et temporibus regiminum episcoporum zagrabiensis ecclesie)?¹³¹

Oba se teksta nalaze kao uvodni dijelovi pred tekstom *Statuta Capituli zagrabiensis*.

Zagrebačka kronika nije nepoznata našoj i stranoj historiografiji. I sama sam se dosad površno osvrtna na nju, no tek sam u *Povijesti Zagreba* izrazila sumnju da je Ivan Gorički zaista autor *Kronike*. Danas sam u to uvjerena još više nego ranije. *Kronika* sadrži uglavnom popis ugarskih kraljeva, ali je kompilatorski rad prilično neuka pisca koji je, čini se, premalo poznao latinski jezik da bi se mogao osloboditi svojih uzora. Takav se rad, razumije se, ne može pripisivati Ivanu Goričkom koji, u to smo se mogli dosad uvjeriti, s lakoćom izražava na latinskom svaku svoju misao. Iako nepoznati sastavljač *Kronike* u nekim slučajevima bolje izračunava godine vladanja i smrti ugarskih kraljeva¹³², ipak se zapaža da vjerno prenosi podatke svojih uzora tako da uopće nema nikakve povezanosti između *Kronike* i *Statuta* koji slijede za njom. Štoviše, autor *Kronike* ne unosi u tekst niti podatke onih isprava koje su dodane u IV. dijelu *Statuta*. Već je u literaturi utvrđeno da se sastavljač *Kronike* služi legendama (Stjepana I. i Ladislava I), ali piše „anonimno”, tako da je iz njegova pisanja nemoguće utvrditi tko je sastavljač ove ne baš osobito vrijedne *Kronike*. Autorovo oslanjanje na ugarske izvore tako je vjerno, da u svoj sastav ne unosi nijedan podatak iz slavonske povijesti, osim kad na završetku *Kronike* spominje hercega Stjepana i kralja Ludovika. Za hercega Stjepana kaže: „qui nunc in ipso suo ducatu existit, scilicet anno domini MCCCLIII”. Zatim nastavlja: a sada je naš vladar 'gospodin Ludovik' koji je postao moćniji od svoga oca i pokorio je Hrvatsku i Dalmaciju od polovice Kvarnera do granica Drača; on je također „nas i našu crkvu oslobodio od tereta prema medvedgradskoj utvrdi”¹³³. Međutim, *Kronika* završava točnim podatkom da je kralj Ludovik bio okrunjen 1342. godine, šest dana nakon smrti svoga oca Karla, podatak koji autor *Kronike* opet uzima iz nekog ugarskog izvora.

Već po ovome što je rečeno o *Kronici* i o njezinom nastajanju, sastavu i uzorima čitatelj će lako sam zaključiti da učeni zagrebački kanonik nije mogao s takvim „djelom” imati nikakve veze. Stoga smatram da je I. *Szentpety* imao pravo kad je zastupao mišljenje da M. *Sufflay* nije pošlo za rukom utvrditi da je autor bilo *Odlomka* bilo *Zagrebačke kronike* Ivan Gorički.¹³⁴

Ugarske izdavače *Kronike* nije, na žalost, zanimalo koliko vrijedi *Popis zagrebačkih biskupa* koji je upisan neposredno za tekstom *Kronike*. Kažem na žalost zato što se vrlo lako može utvrditi da je i *Kroniku* i *Popis* sastavljao isti autor. Takav zaključak proizlazi iz prve rečenice *Popisa*: „Ex quo descripta iam apparent nomina et regimina regum Hungarie, non est inconueniens, si etiam nomina episcoporum zagrabiensium similiter describantur in quantum occurit.”¹³⁵

131 *MEZ II*, str. 5–7.

132 E. SZENTPETERY, *Scriptores rerum hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, vol. I, str. 200–201.

135 *MEZ II*, str. 5.

Nameće se zaključak da se autor Popisa u tom poslu našao bez uzora, dakle da je sam, listajući kaptolske dokumente, pronalazio imena, spomene, grobove i grobne natpise itd. biskupa zagrebačkih i na osnovi svih tih izvora sastavio opet jedan *primitivan popis* u kojem je autor jedva znao da u jednostavne rečenice sroči tekst o biskupima za koje je u izvornom materijalu našao neke podatke. Nije se, čini se, odviše niti trudio, jer je za neke biskupe napisao da bi se o njima moglo naći još i više podataka kad bi se pregledale sve crkvene povlastice. Kako je i ovdje ovisan o izvornim podacima koje nalazi, nema uvijek isti način izražavanja (upotrebljava na primjer i rimski i naš sistem datiranja). Ipak o nekim biskupima daje dragocjene, iako dosta sažete, podatke (npr. o Stjepanu II. i opisu njegova djelovanja).¹³⁶ Međutim, vrlo je karakteristično da nema nikakve sadržajne povezanosti između Popisa i Statuta, što je novi dokaz da ih nije sastavljao isti autor. Jedini bi izuzetak mogao biti podatak o biskupu Ladislavu koji se, kako tvrdi, pobrinuo za desetinu, a borio se i za Hrastovicu s knezom Babonićem.

Sve nas to učvršćuje u uvjerenju da *Ivan Gorički nije mogao biti autor bilo Kronike bilo Popisa zagrebačkih biskupa!*

I tako bismo, na kraju, smjeli ustvrditi da u prvoj polovici 14. stoljeća nastaju u zagrebačkom Kaptolu, tada središtu kulturnog slavonskog života, *tri različita djela*, različita po svojoj vrijednosti i namjeni. Pučkim dnevnim potrebama ili možda pučkoj znatiželji mogli su poslužiti jednostavni popisi ugarskih kraljeva i zagrebačkih biskupa, koje je bez nekih većih pobuda sastavio neki ne tako učeni član zagrebačkog Kaptola. Kao da je dobivši tekst Statuta osjetio neku potrebu da i on dâ svoj doprinos kulturnim naporima oko sebe, ali je njegova želja da svojim sastavima dâ što bolji okvir zaostajala za stvarnim mogućnostima izražavanja. No, za nas je danas važno da je bio toliko savjestan da nije dirao tekstove Statuta, nego je prepisivao onako kako su mu Ivan Gorički i njegovi pomagači te tekstove predavali.

Međutim, za problem o kojem u ovoj raspravi razmišljamo važno je ponoviti: Ivan Gorički se nikad u svom djelu nije zanimao za historijske, a još manje za političke probleme. Prava zagrebačke Crkve, još točnije, svoje ustanove brani vještinom pravnika, a ne historijskim dokazima. To što mu učeni njegov nasljednik u 18. stoljeću podmeće takve *izrazito političke misli i shvaćanja* samo je dokaz više da je odlično poznao *Ivanov znanstveni domet!* Zaista, u 14. stoljeću nije mu bilo premca! Ali, *Krčelić* opterećen političkim bremenom 18. stoljeća, u službi carice Marije Terezije i bečkoga dvora, *hvata se* kao utopljenik za slamku za *izmišljeni Ivanov tekst* kao „novi dokaz” koji historičari prije njega nisu imali. Zar mu smijemo zamjeriti?

IV.

KAKO JE BALTAZAR A. KRČELIĆ SASTAVLJAO ODLOMAK

Već sama činjenica da je Krčelić uspio toliko znanstvenika prevariti svojom neistinitom tvrdnjom da je Ivan Gorički sastavljač *Odlomka* ukazuje na spretnost njegova pera. Ta tko bi doista u prvi trenutak mogao sumnjati u njega ako zna da se za svoja djela

¹³⁶ MEZ II, str. 6.

pripremao zaista savjesno i da je za svoje „Prethodne bilješke”¹³⁷ za povijest hrvatskih zemalja nastojao skupiti što više izvora i literature. Dovoljno je baciti pogled na „*operis fundamenta*” u *Noticijama*. Krčelić se odmah u prvoj rečenici opravdava: „Aetatis modernae homo cum sim et antiquis remotisque adeo testari nequiens, commentariorum horum meorum *radices et fundamenta* indicare volui, ut visis his, doctus eruditusque lector in limine statim cognoscere valeat quibus stet opus fundamentis.”¹³⁸

Krčelić dijeli „fundamenta” u nekoliko grupa od kojih su za nas zanimljiva ona koja se na bilo koji način mogu dovesti u vezu s Odlomkom. Među „*epistolae variorum*”¹³⁹ ne nalazimo doduše ništa, ali nas toliko više zanimaju „*instrumenta et alia manuscripta*”. Ondje ćemo naći: *Decreta regum et legum articuli, diplomata Stiriae* (od Erazma Frölichica), montanej zagrebačke Crkve (to je poznati *Liber privilegiorum ecclesiae zagrabienensis*), zatim različiti „savezi i poslovi”¹⁴⁰ i najzad „*Testamentum palatini Radus*”! Među crkvenim knjigama Krčelić nabraja: *Missale vetus, Breviarium proprium* i *Caeremoniale ecclesiae zagrabienensis*, zatim *Cronica croatica*¹⁴¹ i *Cantilenae vulgares*. Krčelić ima prilikom pisanja svoga djela također u rukama MARCELOVIĆEVE bilješke (*Extractus monumentorum*), zatim *Joannis Archidiaconi de Guercse manuscriptum*, pa djela R. LEVAKOVIĆA, varaždinskog notara F. *Ladana*, nekoliko VITEZOVIĆEVIH rukopisa, MRNAVIĆEVU *Genealogiju* i KAČIĆA. Među vladarskim povlasticama nabraja na prvom mjestu privilegije ugarskog kralja Stjepana I. i zatim „*regum aliorum ducum item Sclavoniae monumenta*”. I ovdje na prvom mjestu stoji: *Stephani ducis Croatiae testamentum*¹⁴², koja nas, razumije se, također neobično zanima.

Govoreći na kraju o „osnovama” svoga djela daje popis *pisaca* (*scriptores*). Upotrebljava ih, kako kaže, kao svjedoke na dotičnim mjestima u svom djelu (ut *testes suis locis adhibiti*). Citirano je 128 *pisaca*, između kojih navodimo tek one koji su nam pri istraživanju postanka *Odlomka* posebno zanimljivi: *Anonymus* scriptor rerum hungaricarum (to je poznati notar kralja Bele III. magister P.), Cedrenus, Cosmae Pragensis Continuator, Dandulus, Diocleates, Farlatus, *Joannes Archidiaconus de Guercse manuscripta*, Jornandes, Lucius, Madius, Nicetas Choniates, Porphyrogenitus, Ritter Paulus, Rogerius, Thomas archidiaconus spalatensis, Tomcus (I. T. Mrnavić) i *Wippo!*

Naveli smo najvažnije Krčelićeve pisce, pa je ostalo još više *od sto autora* kojima se učeni kroničar zagrebačke Crkve služi pri pisanju svojih *Noticija*.

S ovakvim „fundamentima” Krčelić se zaista mogao uspješno uputiti u rad na *Noticijama*. Uostalom, to djelo je, kako tvrdi F. ŠIŠIĆ, carica Marija Terezija još 1748. godine

137 Točan naslov Krčelićeva djela glasi: *De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Notitiae praeliminares periodis IV. distinctae*. Studio, labore ac impensis nobilis honorabilisque viri *Balthasaris Adam Kercselich de Corbavia, Zagrabiae* (1770).

138 E. 1.

139 Prva grupa „fundamenta” su „*inscriptiones lapidares et memorabiliores sunt*”, a druga „*Epistolae Variorum*”.

140 „*Transactiones variae et foedera publica suis locis.*”

141 Tj. hrvatska redakcija *Ljetopisa* Popa Dukljanina.

142 *Noticije*, str. 114.

„poželjela iz njegova pera”.¹⁴³ Kad je 1768. godine bio gotov s radom, obratio se prijatelju na bečkom dvoru Adamu Kollaru i on ga je nagovorio da djelo posveti carici i neka kaže kako njegov rad ide za tim da „obrani Dalmaciju od Mlečana”. I doista, o tom Krčelićevu načelu čitamo u početku posvete: „Sacra Regni Hungariae Corona cum spectantibus ad eam Regnis: Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiae *Majestatis Vestrae haereditariae sunt*”! Stoga će i on u svom djelu pokazati „jura Coronae” na Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu i Srbiju, kako bi carici pokazao da su sve to njezine vlastite zemlje!¹⁴⁴

Šišić je s pravom konstatirao kako se iz ovih Krčelićevih posvetnih riječi jasno vidi „da se on poglavito trudio oko toga da dokaže pravo ugarske krune na hrvatske i srpske zemlje, a kad to dokaže, onda prepušta drugome samu historiju”. Međutim, zamjeramo Šišiću što nije htio ni vidjeti ni razumjeti Krčelićeve pobude i zato ga — osuđuje! Smatra nevjerovatnim što Krčelić „silom tura *naše narodne kraljeve* u doba vladanja *ugarskih knezova i kraljeva*”.¹⁴⁵ Pored ovih „mana” isti pisac ima, prema Šišiću, i „neobično barbarsku i nejasnu latinštinu”, zbog koje mu djelo, kako misli, još više gubi na vrijednosti.

Noticije su podijeljene na nekoliko razdoblja od kojih nas ovdje zanima III. razdoblje „*Sclavoniae, Croatiae et Dalmatiae sub Ducibus regibusque Ungariae*”. To je razdoblje „*Ab ingressu Ungarorum in Pannoniam ad Sanctum Stephanum Regem sive Saeculum XI*”.¹⁴⁶

Tek u II. članku 2 § počinje Krčelićevo raspravljanje „*O Hrvatskoj*” (De Croatia).¹⁴⁷ Poput modernih historičara našega 20. stoljeća i Krčelić se muči da utvrdi početke koji su mu, kako otvoreno priznaje, jasni tek od Atila, koji je zamijenio Avare (jasno je da Arpada poistovjećuje s Atilom, jer se služi za to razdoblje najstarijim ugarskim izvorima). Smučuje ga što mu nikako ne polazi za rukom uskladiti Anonimov tekst s ostalim izvorima (na primjer, s Konstantinom Porfirogenetom), pogotovo za ono razdoblje ugarske povijesti koje je prethodilo Stjepanu I. Smatra da se vlast spomenutoga vladara nije protezala preko Drave.¹⁴⁸ Pokazuje zatim kako su u Hrvatskoj prije dolaska Ugra bile *dvije vojvodine* (Dalmacija i Liburnija) i kako su liburnski „duces” postali kraljevima. Držislava smatra prvim hrvatskim kraljem, ali, pozivajući se na Dandolo, tvrdi da nije imao u vlasti Dalmaciju. Ipak Krčelić ima pred sobom o tim pitanjima mišljenje Lucića i Vitezovića i daje pravo posljednjem (to su poznate Vitezovićeve *Offuciae*). Ali, dodaje da i s Dandolom treba postupati vrlo oprezno.

No, kad danas promatramo Krčelićev tekst o hrvatskoj prošlosti u 10. stoljeću, onda se zaista moramo diviti načinu na koji on raspravlja o granicama Hrvatske ili o hrvatskim

143 *Priručnik izvora na hrvatsku povijest I*, Zagreb 1914, str. 74.

144 „Proinde dum opere hoc, Jura Coronae in Dalmatiam, Croatiam, Sclavoniam, Bosniam atque Serviam cum Praedecessorum Regum Possessionum narratione demonstrantur, dum ob aliorum praetensionibus per examen vindicantur; dum Regalis Potestas exponitur. Haec ut Majestatis Vestrae propria, Eidem inscribenda dedicandaque fuere.”

145 *N. dj.*, str. 75.

146 *Noticije*, str. 82.

147 *Noticije*, str. 94.

148 *Noticije*, str. 95.

vladarima. Jer ne samo da ima u rukama sav izvorni materijal s kojim mi danas raspolažemo nego promatra Hrvate u *znatno širim političkim okvirima* nego što mi to danas činimo! Tako čini ne samo zato što ima posve drukčiji pogled na tzv. doseljenje Hrvata nego i zato što nastoji sve skupljene izvore o Hrvatima u spomenutom razdoblju dovesti u neki sklad. Evo samo jedan primjer. Blondus, ističe Krčelić, kod Lucića svjedoči da je Oton I. idući u Rim 961. godine navalio na Dalmaciju i Slavoniju, što se protiv, kaže Krčelić, poznatim preostalim podacima jer Lucić sam piše da su Neretvani i Hrvati 969. godine kao pristaše Otona I. istjerali Saracene iz Monte Gargana.¹⁴⁹

Ili pogledajmo što Krčelić piše o granicama Hrvata u 10. stoljeću. Pozivajući se na Frolicha, kod kojega je našao poznatu ispravu Otona I. iz 960. godine, Krčelić tvrdi da su Hrvati do 985. godine proširili svoju vlast do Mure i da su imali zemlje oko Leobena¹⁵⁰. Tada je Mura dijelila Karintiju od Hrvata. No, nakon građanskog rata za Otona I, nastavlja Krčelić, Hrvati se povlače. Prema tome, čini nam se uistinu sjajnim da jedan Krčelić raspravlja o postojanju Hrvata u Karantaniji, a da službena slovenska historiografija danas o tim istim Hrvatima (pagus Crouuati 960. godine) neće ništa ni znati! Krčelić je dapače ustvrdio da su Hrvati izgubili krajeve oko Mure tek tada kad ih je Oton I. pridružio Bavarskoj!

Ne manje zanimljiv, iako ne sasvim točan, jest Krčelićev zaključak o Hrvatima oko Akvileje. Za nas danas nije bitno što je Krčelić pogrešno poistovjetio Meraniju s Tominom Maranijom (Neretvanskom kneževinom), bitno je da je odlično poznao izvorni materijal i da je prema njemu nastojao utvrditi hrvatske granice. Zato ih je, na primjer, tražio također kod potoka Hrvatske u Zagorju, pa mu je spomenuti potok bio, uz već rečene izvore, dokaz da je postojao sve do Mure i dukat slavonski u 10. stoljeću.¹⁵¹

Razdoblje hrvatske vojvodine završava prema Krčeliću za Držislava koji prvi „Croatiam in Regnum elevisse”.¹⁵²

U III. poglavlju prelazi Krčelić na prikaz Slavonije. Ona se, kaže odmah na početku, u 9. stoljeću naziva po svojim vojvodama (a Ducibus suis) *Gornjom* i *Donjom*. Prateći izvore za slavonsku povijest do kraja 19. stoljeća ne nalazi je, to jest Slavoniju, ni tada kao ni kasnije, sve do 15. stoljeća, u naslovu ugarskih vladara te zaključuje: „ducatus Hungariae, Sclavonia constanter fuerit considerata et regum filii Sclavoniae duces extiterint, ut infra docebitur”. I Konstantin Porfirogenet i Anonim svjedoče „Hungariae regnum ab origine sui Duces non exclusisset, qui sub Sancto Stephano rege Principes vocabantur”. Štoviše, Krčelić nastoji nekim toponimima oko Virovitice pronaći tragove tih ugarskih vojvoda. Na primjer, kraj Virovitice je pokopan Botond, dok je njegov sin Culpun također ondje ostavio tragove. Možda na Bogata podsjeća ime sela Bogat kraj Pečuha? Zatim, poznato je da se baranjska županija pokoravala slavonskim vojvodama. Uostalom, Krčelić i ne želi dalje dokazivati gdje se sve protezala Gornja Slavonija. Ona je bila sastavni dio „Regni Hungarici” i „de illa ultro dicere, mei non

149 *Noticije*, str. 97.

150 *Noticije*, str. 97.

151 *Noticije*, str. 98.

152 *Noticije*, str. 98.

est instituti”¹⁵³.

Ali, utoliko ga više zanima *Donja* ili *zapadna Slavonija* i zato raspravlja najprije o njezinim vladarima u 9. stoljeću.¹⁵⁴ Upozorava kako se Farlati vara kad prema Dandolu tvrdi da je Mihajlo oko 920. godine bio slavonski „dux”. Njemu se, naprotiv, čini da tada Donja Slavonija „cum Hungaria fuisse unitam effectaque Ducatum unum atque Hungariae conjunctam”. Naime, nema nikakvih dokaza da su u njoj vladali bilo župani ili banovi, a nije u 10. stoljeću pripadala niti Bavarskoj, Meraniji ili Istri. Kao i Gornju Slavoniju tako i postojanje Donje Slavonije nastoji učvrstiti toponomastikom. Tu su nazivi Ščitarjevo, Belovar, Hum, Pezarvar itd. Sva ta imena upućuju na ugarsko vladanje. Ali Krčelić zna: „Infirma quidem est ex nominibus atque vocibus argumentatio”, no „ubi claria sunt, audiri potest”. Jer osim imena mjesta govori o ugarskoj vlasti u Slavoniji i Porfirogenet! Zato Krčelić zaključuje: „Sclavonia igitur Hungariae Regno conjuncta fuit, utpote intra Croatiam et Hungariam media.”

Krčelić je svjestan da mnogi njegovi suvremenici misle kako gornju rečenicu nije trebalo napisati.¹⁵⁵ I to zbog one nesretne rasprave koja se vodila na Saboru oko pitanja pripada li Slavonija Hrvatskoj ili Ugarskoj. On će o tom pitanju još na drugom mjestu govoriti, a ovdje samo ponavlja: Slavonija i čitava Hrvatska „legitimi esse juris Sacrae Coronae, atque huic, hujusque Regibus, aequae esse subjectam”.

Problem je, upozorava dalje Krčelić, sasvim naopako postavljen! Nije riječ o *području*, dakle teritoriju, nego o *jurisdikciji*! On svakom može pokazati da je tako stoljetnim zakonima, običajima i stanjem pojedinih zemalja unutar Svete krune. Svaka od spomenutih zemalja zauzima svoje mjesto u „apostolskom kraljevstvu i svaka ima svoj vlastiti teritorij i pravnu vlast”. I ako tražiš, kaže dalje Krčelić, podrijetlo te pojave, evo ga: „Ius Abbarum vetus conservaverint in Pannonia Sclavi, hinc ut hi, revertentibus Hungaris, sese ius subito univerunt usque iis restitisse scribuntur; ita Hungari stabilito constitutoque Regno, Sclavos, ut Regni Socios, habuere”¹⁵⁶ Ponovno nas Krčelić iznenađuje jasnoćom svojih misli i oštroumnosću kojom je vjerojatno uzalud nastojao primiriti svoje protivnike. No, bez obzira na to kakav je bio Krčelićev odnos prema dvoru, činjenica je da je austrofilaska politika Hrvatima mogla u to doba mnogo manje škoditi nego bilo kakvo povezivanje s Mađarima ili borba protiv njih.

Napokon treći paragraf (u kojemu će donijeti i tekst *Odlomka*) ima vrlo opsežan naslov: „*Memoriae Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiae a Sancto Rege Stephano, id est Saeculo XI., ad Sanctum Regem Ladislaum I. cum responsis ad quasdam quaestiones*”¹⁵⁷

Prema tome, Krčelić će u tom poglavlju pratiti sudbinu hrvatskih zemalja u 11. stoljeću od Stjepana I. do Ladislava I. i ujedno će dati odgovor na neke probleme.

153 *Noticije*, str. 99.

154 *Noticije*, str. 99. Nakon diobe Slavonije prvi vojvoda je *Privina*, drugi *Hecilo*, a treći *Branslav*. On nije mogao utvrditi tko je bio Branslavov nasljednik.

155 *Noticije*, str. 99. „Vereor ego futuros plerosque, qui praemissa omitti a me debuisse iudicabunt.”

156 *Noticije*, str. 99.

157 *Noticije*, str. 100.

Počinje izlaganja s Gezom i njegovim pokrštenjem te govori o stvaranju kraljevine. Dodaje kako se i naš Držislav poveo za Stjepanovim primjerom, ali on, Držislav, dobio je pomoć od bizantskih careva, možda i zato da se „a clientela Regum Hungariae eximeret” i da preuzme vlast u Dalmaciji. Valja reći da se za prikaz Držislava služi ne samo Tominom *Salonitanskom povijesti* nego i tobožnjom ispravom Držislava iz 994. godine koju je još Rački smatrao vjerodostojnom. Upravo ta bizantska pomoć, ističe Krčelić, dobro je došla Hrvatima, jer su se oslobodili prevlasti ugarskih vladara.

A što se tiče Slavonije, nastavlja Krčelić, o njoj nalazim različita mišljenja. Najprije se obara na one koji ne razlikuju Slavoniju od Hrvatske, jer ti naravno pogrešno misle da je svijet kako ga oni zamišljaju bio uređen „ab orbe condita”! Pa i u domaćih pisaca nema sloge. LADANYI i TOMKO, na primjer sude po Emerikovu naslovu dux Sclavoniae „a Sancto Stephano acquisitam fuisse Sclavoniam”.¹⁵⁸ Njima se suprotstavlja VITEZOVIĆ u svom rukopisu: *Historicum de Horvathia Ungariae adjecta examen sive de Ungarico in Horvatiam jure*. Krčelić se pita: Zašto uostalom spomenuti autori ne kažu kada i na koji je način Slavonija pripala Ugrima?

No, VITEZOVIĆ se ne slaže niti s RATKAJEM, koji u drugoj knjizi svoga djela piše: „Cujus (Cresimiri) famam cum Divus Stephanus Pannoniorum Rex inaudivisset... filiam Cresimiri in connubium Emerico filio postulavit, unde postea Divus Emericus Ducis Sclavoniae Titulo decoratus fuit.” Valja upamtiti Krčelićev komentar ove Ratkajeve rečenice: „Innuere videtur Ratkajus, Sclavoniam Emerico, pactis dotaliciis obtigisse”, ali „Ritterus opinionationem hanc plene enervat, nec loci hujus est, Ritterianum examen exscribere”.

Za naše je istraživanje jednako važan Ratkajev tekst kao i Krčelićev izvještaj o Vitezovićevu neslaganju s Ratkajem. Najvažnija je zasad činjenica da je *Krčelić već u Ratkajevu tekstu našao tvrdnju o ženidbi Krešimirove kćeri s kraljevićem Emerikom*, ali Krčelić neće – nipošto slučajno – zauzeti stajalište u spornom pitanju između Ratkaja i Vitezovića tobože zato što u njegovu djelu nije za to mjesto. Međutim, uzmemo li u obzir da će Krčelić sam kasnije *tu istu ideju preuzeti – ali će je pripisati Ivanu Goričkom!* – onda će nam biti jasnije zašto nema volje mnogo raspravljati s Vitezovićem. Na kraju, Krčelić dobro zna da se Vitezović svojim idejama ne malo dodvoravao bečkom dvoru, pa i nije bilo odviše zgodno javno pobijati Vitezovićevo pisanje kao posve neprihvatljivo. Vitezović i tako nije mogao prihvatiti Ratkajevo mišljenje i to prije svega zato što je vjerovao, izvještava Krčelić, „Sclavoniam continuo ab Heraclii aetate, partem fuisse Croatiae”. Iz istoga razloga Ritter „negat Emerici nuptias, Titulum Ducis Sclavoniae, omnemque Hungarorum, ante Ladislai I. tempora in Sclavoniam potestatem”. Vitezović je taj koji tvrdi da Stjepan, prvi ugarski kralj „nije imao nikakvo pravo niti nikakvu vlast ili vlasništvo preko Drave”.

Odmah se razabire Krčelićevo kolebanje između Ratkaja i Vitezovića! Nema sumnje da mnogo više vjeruje Ratkaju nego proračunatom Ritteru, ali to nipošto ne smije ni pokazati, a kamoli napisati. Stoga još jednom uvjerava svoga čitatelja kako nigdje nije ništa našao o Slavoniji za Stjepana I. I kad već vidi da nema drugog izlaza, *izabire Ivana*

158 *Noticije*, str. 101.

Goričkog kao suca između Ratkaja i Vitezovića i upravo će njemu pripisati tekst o sudbini Slavonije koji je, dakako, sam sastavio!

To je tobože mišljenje Ivana Goričkog u ovoj raspravi (itaque Joannis Archidiaconi de Guercse hac in quaestione sequentia sunt)! (Ovdje slijedi tekst Odlomka!)

Prema tome, više je nego jasno da je Krčelić izmislio tekst koji je pripisao učenom kanoniku iz 14. stoljeća, dobro znajući da su u zagrebačkoj sredini poznavali Ivana Goričkog kao vrlo vrijednog autora i pisca.

No, pogledajmo najprije kako je sam Krčelić komentirao ovaj tobože „odlomak” rasprave Ivana Goričkog. Bio je primoran da to učini već zato što je bez sumnje očekivao prigovor: kako je moguće da nitko prije njega nije našao taj tekst! Svjestan je da su, kako ističe, protekla dva stoljeća od zbivanja koja Gorički opisuje i zato njegovu „relatio firmari debet”!¹⁵⁹

Prvo, kako je došlo do toga da je Stjepan I. posjedovao čitavu Slavoniju u početku svoga vladanja, to uopće nije teško utvrditi, jer o tome svjedoče njegove isprave. Najprije, njegova fundacijska isprava za pečujsku biskupiju iz 1009. godine u kojoj se točno opisuju granice biskupije. Iz njih se razabire, kaže Krčelić, da je čitava Gornja Slavonija priznavala Stjepanovu vlast. Uostalom, nastavlja on, pošto je raspravljao o lokalitetima u Stjepanovoj ispravi, i Konstantin Porfirogenet tvrdi da su Hrvati južni susjedi Mađara (to je već i ranije kazao), a granice pečujске biskupije su na Dunavu i Savi, pa je i to jasni dokaz da se vlast Stjepana I. ipak protezala i preko Drave do Save. On, Krčelić, se doduše ne usudi nagađati gdje su se te granice točno nalazile (demonstrandī careo fundamento).

Drugi dokaz je Stjepanova osnivačka listina za samostan sv. Adrijana „in Insula Szaladensi” iz 1019. godine. I taj je samostan dobio na dar zemlje južno od Drave, kao i pravo ubiranja desetine u nekim slavonskim selima. To, dakako, dokazuje „partes has Sclavoniae sancto Stephano paruisse”. Posjedi novoosnovanog samostana bili su na području dviju ugarskih biskupija (pečujске i vesprimske), što je novi dokaz u prilog njegove tvrdnje o Stjepanovoj vlasti između Drave i Save.

Treći dokaz je potvrđnica Bele IV. (stvarno hercega Bele) za Klokočane iz 1224. godine prema kojoj se Radus i njegova braća nazivaju „filii jobagionum sancti Regis de Gorica”!¹⁶⁰ To je, poučava Krčelić svog učenog čitatelja, ona Gorica koja je sjedište arhiđakonata i ona po kojoj se nazvao stari zagrebački obred. Prema tome, Raduš i njegova braća bili su „jobagioni sv. Stjepana”, dakle Stjepan I. je držao i čitavu Goricu odnosno ovaj zapadni dio Donje Slavonije. Nije osobito bitno što je Krčelić – možda i namjerno! – proglasio Klokočane „slobodnjacima” sv. Stjepana, iako je vrlo dobro znao da sveti vladar koji je prvi vladao u Slavoniji može biti samo „sveti Ladislav”! Činjenica je da Krčelić piše vrlo vješto čitavu raspravu s namjerom da svom tekstu pruži što veću znanstvenu podlogu. Kako Krčelić zna da su Arpadovići još za života vladareva svoje sinove imenovali slavonskim vojvodama, ne isključuje mogućnost da je i Geza tako učinio sa sinom Stjepanom, koga je postavio za slavnskoga vojvodu. Ako je ta njegova

¹⁵⁹ *Noticije*, str. 102.

¹⁶⁰ *Noticije*, str. 103.

pretpostavka točna, onda bi se lako moglo dogoditi da je i sv. Adalbert prema Balbinu (ut Balbinus vult) propovijedao u Modruši. Iz Modruše je otišao u Goricu (kasniji Steničnjak) k sv. Stjepanu i dalje u Ostrogon! Ovu pretpostavku učvršćuje novom, naime, u granicama sela Draganića nalazi se *Sveta Gorica*, pa bi se i ona mogla dovesti u vezu sa Stjepanom I. i njegovim boravkom u Slavoniji.

Tako za Krčelića tobože nema nikakve dvojbe da Ivan Gorički nije pogriješio kad je pisao da je Slavonija za Stjepana I. priznavala također ugarsku vlast. Pa valja priznati da je uistinu majstorski branio svoje mišljenje protiv Vitezovića i da nema sumnje da je takvim dokazima uvjerio Mariju Tereziju u točnost svoje teorije.

Međutim, na sličan će način postupiti Krčelić i u nastavku teksta kad protiv Vitezovića, a u skladu s Ratkajevim tvrdnjama, brani *pitanje Emerikova slavonskoga dukata!* I ta tvrdnja o slavonskom duxu Emeriku tobože je sastavni dio *Odlomka* Ivana Goričkoga, pa Krčelić s novim žarom brani Ivanovo, zapravo *svoje mišljenje*, o Emerikovoj slavonskoj vojvodini. Dokaze nalazi – tobože – u *zagrebačkom brevijaru*, iz kojega vadi ne samo sva mjesta oficija nego i uvod u tiskano izdanje. „Sanctum Emericum Ducem Sclavoniae fuisse, firmare aliunde nequimus quam ex Breviario vetusto Ecclesiae Zagrabiensis, ubi die 2da Septembris est *officium solenne Depositionis Sancti Emerici Ducis* notatque Rubrica, ad mox dictam diem de *Sancto Emerico Confessore Duce Sclavoniae*, Capituli oratio et lectiones, sicut in alio Festo suo de Novembri.”¹⁶¹

Krčelić zatim opisuje kako se slavi njegov svetak na dan 5. studenoga, a zatim, kako smo spomenuli, donosi uvodni tekst prvog tiskanog izdanja iz 15. stoljeća. Dakako, neće na kraju odati tajnu svojim suvremenicima da je *on i u brevijaru*, kao i u *misalu* (koji zatim spominje) *učinio Emerika slavonskim vojvodom!*

A o *Emerikovoj ženidbi* (De Emerici Sponsalibus) riječ je ponovno u *zagrebačkom brevijaru* – Lectione VI: „*Interea cum ex paterna dispositione Virgo nobilis Beato Emerico desponsata esset et adducta, Ipse carnalem generationem, proposito virginittis postponens ... intactae suae conjugis incorruptam servavit virginitatem. Post haec operibus virtuosis et sanctis, adhuc in aetate juvenili, feliciter migravit ad Dominum.*”¹⁶²

161 *Noticije*, str. 103. Vidi bilj. 162.

162 *Noticije*, str. 104. D. KNI EWALD, *Zapovjedani blagdani u Zagrebu*, Zbornik zagrebačke nadbiskupije I, str. 283 i d. donosi tekst molitava za misu u čast sv. Emerika koje su zabilježene u Sakramentariju sv. Margarete MR 126 (fol. 82 v.), a koje su „pisane ubrzo iza njegove kanonizacije”. Nadalje, u najstarijem zagrebačkom brevijaru MR 67 „zabilježen je oficij u čast sv. Emerika na dva mjesta” (*n. dj.*, str. 284). Međutim, u istom brevijaru, na fol. 284/4, „nalazi se oficij sv. Emerika u stihovima pod natpisom: *Hystoria de Sancto Emerico*” (str. 285). Kniwald donosi zatim u cijelosti „najstariju poznatu redakciju ovog oficija prema MR 67, fol. 284/4, zajedno s čitanjima i molitvom na fol. 237/7, jer oba dijela čine jednu cjelinu”.

Pročitamo li pažljivo tekstove oficija (str. 285–288) lako ćemo se uvjeriti da se Emerik doduše naziva „ex regali prosapia dux” (286), ali, istini za volju, *on nije u tom izvoru – slavonski dux!* Jedina zemlja koja se u tekstu spominje jest *Panoniya*, tj. zemlja kojom vlada Stjepan I. Emerik, koji se u tekstu naziva *Emricus* i *Henricus*, ostao je po Božjoj volji *virgo* (celitus audivit sonum: Res grata uirginitas hunc da nobis donum). Doista se u svim tekstovima naglašava Emerikova *virginitas* ili *castitas*, ali iz spomenutih se molitava ne može ništa zaključivati o političkim prilikama u tadašnjoj Ugarskoj, točnije o političkom odnosu između oca i sina, iako ne bi smjelo biti sumnje da je upravo Stjepanov odnos prema sinu bio glavni uzrok njegove žrtve odnosno svetosti.

Kako nije imao hrabrosti da i u ovom izvoru „uskлади” tekst *„dodavanjem* – to jest *podatkom o Krešimirovoj kćeri kao Emerikovej zaručnici odnosno ženi!* – Krčelić jednostavno tvrdi da neće raspravljati o tome tko je bila Emerikova zaručnica, iako dobro zna da o tome postoji rasprava među različitim autorima (disputant scriptores). Nije na njemu da ispituje to pitanje (Neque nostri est instituti quaestionem examinare), što, dakako, iznenađuje s obzirom na ranije tvrdnje o ugarsko-hrvatskim odnosima. No, prelazeći preko problema, kao tobože usput dodaje, kako je gornje citate naveo tek toliko da – tobože – učvrsti tvrdnje Ivana Goričkog! Ponovno treba priznati da je zahvaljujući dobrom poznavanju izvora i u ovom slučaju „dokazivanje” izveo majstorski!

Već u prvim riječima III. poglavlja¹⁶³ posvećenog pitanju kako su Mađari izgubili Donju Slavoniju Krčelić se odaje kao autor teksta koji pripisuje Ivanu Goričkom. Naime, tvrdi da o tom gubitku svjedoče „*Cedren i drugi*” (videtur Cedrenus et alii). Oni pišu, premda se u godini ne mogu složiti, da je neki *Diogen* bio postavljen od bizantskog cara za vojvodu bugarskog i srijemskog. A to je isti onaj car koji je podvrgao i Hrvatsku! Što je bilo ranije, a što kasnije vidi se iz Lucića koji svjedoči da je 994. godine živio Držislav „Rex Croatiae”.

A što se tiče problema ustupanja Donje Slavonije Ugrima prilikom rata s Konradom Salijskim (occasine belli cum Conrado quem Salicum vocant) pričanje – tobože – Ivana Goričkog, kaže Krčelić, vrlo lako može se učvrstiti *svjedočanstvom Wippo* (ex Wippo teste oculato). Spomenuti autor opisuje zbivanja u 1030. godini ovako: „*Eodem tempore multae dissensiones intra gentem Pannonicam et et Bojoarios culpa tamen Bojoariorum factae sunt, ita ut Stephanus Rex Hungariae¹⁶⁴ multas incursiones et praedas in Regno Noricorum, id est Bojoariuorum, faceret. Unde commotus imperator¹⁶⁴ Chuonradus cum grandi exercitu super Ungaros venit. Rex autem Stephanus minime sufficiens adversus Imperatorem, orationibus et jejuniis in universo Regno suo indictis, praesidium Domini tantummodo flagitavit. Imperator iam munitum regnum fluvii et sylvis intrare non valens, metis tamen praedationibus, incendiis circa terminos Regni injuriam suam satis ulciscens reversus est, volens tempore opportuniore caepta sua peragere. Sed filius suus rex Henricus (Emericus nobis)¹⁶⁵ adhuc puerulus Eigilberto Frisigiensi Episcopo creditus (haud ergo Gerardo, quod nec lectiones Breviarii Zagradiensis Gerardo attribuerent) Legatione Stephani Regis pacem rogantis accepta unico consilio Principum Regni patre nescio¹⁶⁶ gratiam reconciliationis annuit, juste et sapienter agens qui Regem injuste injuriatum ultro patentem gratiam recepit in amicitiam.*”¹⁶⁷

Wippo, čijim se tekstom Krčelić služi, bio je kapelan cara Konrada II. i napisao je oko 1048. godine djelo „*Gesta Chuonradi II imperatoris sive Vita Chuonradi II Salici impe-*

163 *Noticije*, str. 104.

164 Krčelić izostavlja.

165 Krčelićevo tumačenje.

166 Wippo: nesciente.

167 *Catalogus III*, str. 2665.

ratoris". U 22. poglavlju spomenutoga djela kroničar priča kako je „Werinharius, Argentinae civitatis episcopus" pošao kao carev poslanik bizantskom caru, ali kad je došao do ugarske granice, pretvarajući se da ide u Svetu zemlju, zabranjeno mu je dalje putovanje (a rege Stephano contradicta est sibi via), iako se to dotad nije dogodilo nijednom carskom poslaniku. On se dakle vratio u Bavarsku i kasnije je ipak preko Venecije pošao na Istok.

U 24. poglavlju govori Wippo o smrti Bruna, brata cara Henrika III, i dodaje: „Soror vero eiusdem episcopi nupta Stephano regi Ungariorum causa fuit christianitatis primum in gente Panonica."¹⁶⁸ Napokon, u 26. poglavlju, Wippo priča „*Quod imperator super Ungarios cum exercitu venit*".

Nema, prema tome, nikakve sumnje da je *Krčelić vrlo savjesno prepisao Wippov tekst*, te da je izvadio iz njegove kronike ono što mu je bilo potrebno. No, Wippova priča o Konradovu ratu i njegovu završetku nije sasvim odgovarala Krčeliću. Prije svega, bilo je potrebno da iz nje izostavi bavarsko-ugarske sukobe, što je i učinio. Nema zato niti riječi o Stjepanovim pljačkama „in regno Noricorum". Naravno, tada je Stjepanova pravednost mnogo veća, a nepravednost njemačkog cara očita. Jer prema Wippu Konradov ratni pohod na Ugre izazvao je sam Stjepan I. Krčeliću također ne odgovara što Wippo dalje priča o načinu na koji ugarski vladar Stjepan dočekuje Konradovu vojsku. Očito je naime da se Konrad služi tzv. skitskim načinom ratovanja, pouzdajući se u močvare i šume, ali vjerojatno i u Boga, svoga novoga zaštitnika. Konrad uzvraća pljačkom, ali se također ne usuđuje ući dublje na ugarski teritorij. To što je spalio pogranične krajeve bila je prema riječima njegova kroničara dovoljna odmazda za počinjenu ugarsku štetu. No, Krčeliću se ne sviđa ovako nekažnjeno povlačenje njemačke vojske i stoga vidi izvanrednu priliku da *na ovom mjestu ubaci hrvatskog vladara Krešimira kao saveznika i pomagača Stjepanova!* Sama ideja o Krešimiru kao političkom savezniku ugarskog vladara ne potječe od Krčelića. Već smo ranije vidjeli da je Krešimir spomenut i u *memorandumu* biskupa Nikole Stjepanića i kasnije u *Ratkajevim Memorijama*. *Poznavajući oba teksta* (Stjepanićev *Memorandum* donosi Krčelić u cijelosti u *Historiji zagrebačke Crkve*) Krčelić ne oklijeva i *ne samo da ih preuzima nego im i dodaje!* „Sane apparet occasio, qua Croatiae Rex Cresimirus Stephano adesse potuit"! To je bila, dakle, ta prilika „qua filia Regis Cresimiri ex paterna dispositione (nempe Sancti Stephani) *Beato Emerico desponsata esset, cassaque Cresimiro superior haec Sclavonia circa annum nempe 1031*".¹⁶⁹

Prema tome, *Wippova carevića Henrika Krčelić bez poteškoće pretvara u ugarskog kraljevića Emerika!* Čini to utoliko lakše što je riječ o dvije redakcije istoga imena – *Henricus!* Tako mjesto njemačkog princa pozitivnu ulogu u njemačko-ugarskom ratu preuzima ugarski kraljević kojemu, valja priznati, ta uloga i mnogo bolje pristoji! Ta on je svet i plemenit i takvim ga prikazuju zagrebački izvori. Krčelić nije ništa zabrinut što po njegovoj priči Krešimirova kći dobiva miraz od tasta! Takva se priča i nije mnogo kosila s podacima iz Zagrebačkog brevijara jer je Emerik „zaradio" svetost upravo na žrtvi koju je pridonio svome ocu koji ga je primoravao na politički brak. Kako je Eme-

168 *Catalogus III*, str. 2366.

169 *Noticije*, str. 104.

rik zaista bio vojvoda, ništa nije logičnije da je Krčelić upravo u tom političkom okviru tražio i našao rješenje slavonskog problema koji ga je toliko mučio. Napokon, i učeni kanonik 18. stoljeća izvan svake je sumnje znao da je *najstarija župna crkva u Zagrebu bila ona sv. Emerika*, a to nije moglo biti slučajno. Uzmemo li se u obzir već spomenuti tekstovi u zagrebačkim crkvenim knjigama, teško da bismo i mi danas odoljeli ideji o uzrocima Emerikova mučeništva kako ga je prikazao Krčelić.

Svoje tumačenje ovoga dijela teksta završava Krčelić s konstatacijom da tada nije (za Ugre) izgubljena samo Slavonija „verum credibilis Bojoiariae fines extensi fuerint”.¹⁷⁰

Ako dakle kao kritički historičari promatramo Krčelićev tekst o Emeriku, složit ćemo se mnogo radije s njim nego s autorom poljsko-ugarske kronike koji je legendarni lik ugarskog kraljevića svojatao za svoju zemlju.¹⁷¹ Najzad, *kult sv. Emerika* vezivao se samo uz Slavoniju koja je tada zaista – *ducatum!* Točno je da *Annales hildesheimenses*, koji Emerika nazivaju *dux Ruizorum*, tvrde kako kraljević „Heinricus Stephani regis filius ... in venatione ab apro discissus, periit flebiliter mortuus”¹⁷², ali je zaista teško povjerovati da je takav način smrti mogao pridonijeti, sam po sebi, takvoj mučeničkoj slavi da je u istom 11. stoljeću Emerik proglašen svecem! Ne možemo se oteti doj-

170 *Noticije*, str. 104.

171 Tako je, kako smo već naveli, tvrdio F. Rački. Međutim, *Poljsko-ugarska kronika*, koja jedina Emerika naziva „*dux Sclavonie*” (*SSRH II*, str. 315), ne govori ništa o tome tko je bila Emerikova zaručnica odnosno žena. Preuzevši najveći dio teksta o Stjepanu I. iz Hartvikove legende, autor priča kako je Stjepan bio tri godine bolestan, ali da je u toj tuzi svu ljubav prenio na jedincu sina „bone indolis pueri Henrici, solatio comescuit” (*SSRH II*, str. 314). Zaželio je, razumije se da mu bude nasljednik: „Hunc sibi superstitem, hunc regni heredem votis omnibus desideravit.” Ali, i taj dio teksta o odnosu oca i sina prije Emerikove smrti uzet je ponovno iz Hartvikove legende, a to drugim riječima znači da i autor Poljsko-ugarske kronike kao i autor legende *neće odviše osuđivati oca zbog odnosa prema sinu!* No, kao da je Bog kaznio Stjepana zbog odluke da Emerika postavi za svoga nasljednika. „Quem Dominus Iesus Christus non in terrestri regno disposuit laborando imperare, sed deposita inanis corruptibilis machina corpore, in celesti regno cum angelis triumphare.” Zato Emerik doskora pada u bolest i umire. „Mox decidens in gravem infirmitatem Henricus nobilis dux Sclavonie VIII diebus languit, nona vero die, hora IX emisit spiritum, quem sancti angeli in suum consortium susceperunt.” Još prije Emerika umire njegova žena. „Uxor vero eius, que inviolata cum ipso permansit, VII die, in die dominica migravit ad Dominum.” Slaveći sveti život obojice kroničar završava: „O gloriose virgines Christi! que virginitatem suam Christo in tantum dedicaverunt, ut etiam in morte non separentur.”

Prema tome, u ovom izvoru – točnije u onom njegovom dijelu u kojem autor kronike ne stoji pod neposrednim utjecajem legende o sv. Stjepanu – izjednačena je žrtva Emerikova s onom njegove žene, pa je teško zamisliti da je sve to – izmišljeno! Ne smijemo doduše prešutjeti da je J. Deér pri izdavanju napomenute kronike naglašavao kako je male vrijednosti (*SSRH II*, str. 291–298), ali tražeći uzore na koje se nepoznati autor Poljsko-ugarske kronike ugledao mora konstatirati da mu je za podlogu služio neki izgubljeni izvor nastao u vrijeme Ladislava I. Kako, nadalje, prema Deéru kronika nastaje svršetkom 12. ili početkom 13. stoljeća (u njoj, što je za nas važno, nema dijelova iz Anonima kralja Bele!), to bismo, čini se, vijestima o Emeriku smjeli dati više vrijednosti nego što to čini ugarska historiografija posve ih odbacujući. Naime, i u završnom dijelu svoje kronike nepoznati autor tvrdi, govoreći o počecima Ladislavove vlasti, da je Ladislav vladao u Galiciji, dok „*Salamon vero frater eius Sclavoniam regebat*” (*SSRH II*, str. 320). Ne ide li upravo ovaj podatak u prilog pretpostavci da sastavljač Poljsko-ugarske kronike nije izmislio Emerikov slavonski dukat? Služeći se nekim izgubljenim izvorom s kraja 11. stoljeća znao je o Emeriku više nego sastavljači *Historije* u najstarijem zagrebačkom brevijaru. Uostalom, oni su, kao i Stjepanove legende, namjerno očito o tome šutjeli!

172 *Catalogus I*, str. 141.

mu da je tuga, žalost i pokajanje koje Stjepan I. osjeća nakon sinovljeve rane smrti bila tek bol za izgubljenim sinom jedincem. Kao da očeva žalost zaista odražava *neku krivicu* u tom smislu da je sina koji se spremio posvetiti životu Bogu primorao na politički brak. Za nas u ovom trenutku nije osobito važno koja je kraljevska djevojka bila namijenjena Emeriku (G. Györfy tvrdi da je Emerik bio oženjen s bizantskom princesom), bitno je to da je Emerikova *Historija* u zagrebačkom brevijaru dala Krčeliću pravo da odgovor na Emerikovo mučeništvo traži u slavonskoj prošlosti.

Stoga sve upućuje na to da je bila više nego iskrena Krčelićeva *prva rečenica* (koju stavlja u usta Ivana Goričkog), naime, da je dosta dugo tražio odgovor na pitanje kako je zapadna Slavonija došla u ruke Hrvata. Osim rječnika¹⁷³, odaje ga i način rada: samo učenom zagrebačkom kanoniku 18. stoljeću pristaje *znanstvena rasprava o slavonskoj prošlosti* i izrazito *politički pristup tom problemu!* Takve su misli potpuno strane njegovu, isto tako učenom, predšasniku u 14. stoljeću.

IV. Ako je Krčelić u trećem odlomku izložio način na koji su Ugri izgubili Slavoniju, u idućem, četvrtom poglavlju, on će pokazati kako je Slavonija došla „iterum ad Sacram Coronam”.¹⁷⁴ Ponovno se služi *Stjepanićevim tekstom*, jer je on ustvrdio, kako smo već i naveli, da je slavonski dukat za Andrije I. vraćen Ugrima. Prema tome, Krčelić će samo njegovu osnovnu tvrdnju proširiti i nastojati je protumačiti.

U građanskom ratu nakon Stjepanove smrti nije bilo, kaže Krčelić, prilike ni mogućnosti za ponovno osvajanje izgubljenog teritorija (*recuperandum amissorum non fuit occasio*). Zato tek kad je Andrija I. došao na prijestolje i kad je njegov brat Adalbert (Bela) postao slavonskim vojvodom, *palatin Rado* „*amissa recuperavit*”. I kao da nije on sam, Krčelić, napisao te riječi, nedužno tvrdi: „*Haec scribit supra Joannes Archidiaconus.*” Teško da bismo mu ovu novu neistinu mogli povjerovati i u onom slučaju da nije među svojim izvorima naveo i *Radonovu oporuku!* Sada se na nju neposredno i poziva. Tvrdi, naime, da je potvrđnica Radonove oporuke sačuvana među spisima pečuske Crkve i datirana je 1056. godinom. U oporuci se spominju neka sela (na primjer Rava) za koja Krčelić tvrdi da se nalaze u Slavoniji (spomenuta je Rava prema njegovoj ubikaciji Raven kod Križevaca). Kao što je poznato, Radonova je oporuka falsifikat — to, dakako, Krčelić nije mogao znati — ali onakva kakva jest služi mu kao glavni dokaz da je Slavonija vraćena Svetoj kruni. Naime, potvrđivanje Radonove oporuke izvršeno je pred cijelim kraljevstvom, a to pokazuje, zaključuje Krčelić, „*Provinciam Sacrae Coronae fuisse. Hanc fuisse ab ea avulsam atque iterum acquisitam et rectificatam.*”¹⁷⁵ Budući da se u Radonovoj oporuci spominje „cijela pokrajina” (*cum tota provincia*), riječ je o uspostavi ugarske vlasti nad Donjom i Gornjom Slavonijom. I Krčelić se ljuti na onoga koji bi poricao da su tada uistinu obje Slavonije vraćene kruni. „*Talem confu-*

173 Zanimljivo je da se Krčelić niti ne trudi oponašati Ivanov rječnik ili upotrebljavati njegove fraze. Upravo glagol *indagare* (ispitivati, istraživati), kojim počinje tobože Ivanov tekst Odlomka (Satis indagavi, quesivi...) (*Noticije*, str. 101), upotrijebit će Krčelić *u istom značenju* na početku IV. poglavlja o Slavoniji. „Sub quo, qualiter amissa sub Stephano Sclavonia, iterum ad Sacram Coronam rediit, *est indagandum!*”

174 *Noticije*, str. 104.

175 *Noticije*, str. 105.

sionis declaratore esse!" U potvrdu svoga mišljenja navodi neke crkve i župe koje su se nalazile južno od Drave, a spominju se i u 11. stoljeću.

V. No, da se Hrvati ipak ne bi osjetili odviše pogođeni njegovim pisanjem o vraćanju Slavonije Svetoj kruni, Krčelić ih tješi: „Sed recuperatio haec longaeva non fuerat." To se doduše vrlo teško može utvrditi, jer nalazi u rukopisima ponovno sasvim oprečna mišljenja. Uzima ponovno u ruke *Ladanyja*, koji smatra, kaže Krčelić, da se to dogodilo za nesloga oko Salamonova nasljedstva na prijestolju.¹⁷⁶

Ovo je već drugi puta da se Krčelić u Noticijama poziva na *Ladanyja*, pa kako današnja historiografija zna zaista malo o tom piscu, pogledajmo što je o njemu pribilježio I. Kukuljević pred gotovo sto i dvadeset godina.¹⁷⁷

Franjo *Ladanyi*¹⁷⁸ bio je varaždinski bilježnik i podžupan koji je živio u prvoj polovici 17. stoljeća. Za njega je Kukuljević 1868. godine napisao da „bijaše bolji državljanin ugarski nego li rodoljub slovinski", jer mu je zamjerio da nije „mario za Hrvatsku"¹⁷⁹ Ostavio je u rukopisu djelo „*De gestis Banorum Regni Sclavoniae*"¹⁸⁰ koje očito i Krčelić ima u rukama. Kukuljević otvoreno napada *Ladanyja* zbog toga što „hoće odmah u početku da dokaže kako je slovenska zemlja jur za vrijeme sv. Stjepana kralja pripadala Ugarskoj te da ju ovaj kralj nazvâ ugarskom Slovenijom *davši ju svom sinu Mirku kao vojvodi za upravljanje*."¹⁸¹ Zanimljivo je sa stajališta historiografije kako Kukuljević komentira spomenutu *Ladanyjevu* tvrdnju. „Ovu *bajku* da je Mirko sin Stjepanov bio vojvoda slovenski ili slavonski, držali su mnogi stariji i noviji pisci za pravu istinu, premda se uprav nijednim kritičkim podatkom potvrditi nemože, dapače dade se iz suvremenih legendah sv. Mirka protivno dokazati."¹⁸²

Za razliku od Stjepanića, koji je vraćanje slavonskoga dukata povezao s vladavinom Andrije I., *Ladanyi* tvrdi da je prema Kukuljevićevu izvještaju, „u nastavih ugarskih nemirih", to jest nakon smrti Stjepana I, Slavonija „opet pripala kruni hrvatskoj, a zatim pod Kolomanom zajedno s Hrvatskom pod kralja ugarskoga".¹⁸³ Ocjenjujući *Ladanyjev* rad, Kukuljević ga hvali da je „u koječem izpravio *Ratkaja*, upotrebivši bolje izvore tiskanih knjigah i listinah kojih *Ratkaj* nije poznavao". No, smeta mu *Ladanyjev* „ugarsko-državlanski patriotizam" koji se uopće ne može uspoređivati s „uglađenim jezikom i rodoljubnim duhom *Ratkajevim*".¹⁸⁴ Kukuljević na kraju žali što *Ladanyi*

176 *Noticije*, str. 105. „Ladanius putat, occasione discordiarum de Salamonis successione ad Croatiae Reges recidisse ac bello fuisse recuperatam".

177 Vidi *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IX, Zagreb 1868, str. 338–342.

178 Krčelić ga zove *Ladanus* i *Ladanius*.

179 *N. dj.*, str. 341.

180 *N. dj.*, str. 339.

181 *N. dj.*, str. 341.

182 Prema tome, i Kukuljević prilazi ocjenjivanju *Ladanyjeva* teksta s političkog stajališta svoga doba, osuđujući ga u prvom redu zato što su se takve tvrdnje kosile s njegovim političkim shvaćanjima.

183 *N. dj.*, str. 341.

184 *N. dj.*, str. 342.

nije nastavio Ratkajevo djelo, jer je opisao banove samo do početka 16. stoljeća. Inače ga svrstava „u red najmlađih povjestnikah što su živili u prvoj polovini XVII. vieka”. Spomenimo također da ga Krčelić ne stavlja u popis autora kojima se služi, iako njegovo djelo ima u rukama, što tokom rada na *Noticijama* i priznaje.

Drugi pisac na kojega se Krčelić još u uvodnom dijelu teksta poziva kao na svjedoka jest TOMKO (Tomcus), dakle Ivan Tomko MRNAVIĆ, prema Šišićevim riječima – veliki falsifikator! I dok je I. KUKULJEVIĆ Mrnaviću sudio dosta blago, svrstavajući ga među najplodnije pisce u prvoj polovici 17. stoljeća,¹⁸⁵ F. ŠIŠIĆ zamjera Mrnaviću najviše to što je patvorio „tako zvanu bulu pape Silvestra II od 27. marta 1000., kojom tobože daje papa ugarskom kralju sv. Stjepanu I. i njegovim nasljednicima krunu i kraljevski naslov te pravo imenovati biskupe i stvarati biskupije, a uz uvjet da ostanu vjerni crkvi katoličkoj”.¹⁸⁶ Lako se može razabrati kako ocjena različitih pisaca iz prošlosti ovisi prije svega o subjektivnim nazorima ocjenjivača, no nama je ovdje dovoljno pokazati s kakvim se namjerama Krčelić služi starijom historiografijom i zašto mu ona vrlo dobro dolazi.

Pošto je, kako je spomenuto, odbacio Ladanyjev tekst, Krčelić je naveo mišljenja i „drugih pisaca” koji vraćanje Slavonije datiraju u Zvonimirovo razdoblje. „Alii Demetrium Svonimirum, ex sorore Adalberti Ducis sive Belae natum fuisse credunt, ad quem ut matris suae portio, Sclavonia haec superior venisset, ipseque hujus accessione potentior evadens, successive Croatiae totius Regem se effecisset”.¹⁸⁷ Tražeći, kako priznaje, i dalje historijsku istinu, ipak bilježi što je u izvorima našao. U Luciću nalazi potvrde za Helenu, a iz Vitezovića uzima podatke o banu Gojču (za koga je Vitezović mislio da je Geza!) koji je banovao 1059. godine. No, sve je to, čini se Krčeliću nesigurno, jer se pouzdano smije tvrditi tek to da Ladislav I. „Sclavoniam recuperasse”. Zato se i on jednostavno ne može odlučiti da opiše kako je i da li je uopće Slavonija nakon Andrije I. pripala Hrvatskoj.

Međutim, Krčelić još jednom ponavlja razloge zbog kojih je smatrao da Slavonija prije 1031. godine ne pripada Hrvatskoj i hrvatskim vladarima.

Prvo, hrvatski se vladari nikada ne nazivaju vojvode ili kraljevi Slavonije, „adeoque juris sui Sclavoniam esse nec umbram reliquerint”. Naprotiv, slavonski je dukat pod ugarskim kraljevima i stoga se oni i nazivaju slavonskim vojvodama.

Drugo, u Slavoniji nema županija niti banata, što se, ističe Krčelić, ne bi dogodilo da je bila sastavni dio Hrvatske. Nitko naime ne bi smio tvrditi da se to događalo zato što su hrvatski vladari Slavoniju – zapostavljali! Zato javno izjavljujem: „Errare omnes illos qui hodiernam Sclavoniam Croatiae adscribunt aut cum ea confundunt.” Zato je jedino moguće da je Slavoniju dobio Zvonimir kad je oženio Helenu. Dobio je tada ili cijelu Slavoniju (ako je vodio rat s Bugarima) ili samo jedan njezin dio. U Luciću, nastavlja Krčelić, ima dosta svjedočanstava o tome da je Zvonimir bio kralj i kad je dobio krunu. On je najprije 1075. godine „rex Sclavorum”, a iduće godine postaje „rex Croatiae

185 *Arkiv IX*, 1868, str. 242–265.

186 *Priručnik izvora I*, str. 41.

187 *Noticije*, str. 105.

et Dalmatiae". Međutim, da netko ne bi pomislio kako se svako spominjanje Slavonije u izvorima odnosi upravo na srednjovjekovnu Slavoniju, Krčelić tumači kako je upotreba toga imena mnogo šira.

Zatim dodaje još jedno upozorenje: neka *patriote* dobro paze jer su Ratkaj i Szentivany pogriješili kad su u ovo razdoblje slavonske povijesti stavljali slavenskog kralja Godeskalka (Godescalcum Regem posuerunt Sclavoniae nostrae).¹⁸⁸ Vladao je, tobože, u isto vrijeme kad i Miroslav u Hrvatskoj. Krčelić ispravlja oba pisca citirajući im Porfirogeneta koji je 949. godine stavljao, kako točno konstatira, Miroslava i Pribinu. Zatim tumači kako je Ratkaj došao do svoje norešne tvrdnje.

Međutim, Krčelić se osobito ljuti na Vitezovića koji je vijesti o Zvonimirovoj krunidbi (što ih je preuzeo iz Baronija) „ad fabulas rejicere”.¹⁸⁹ Budući da je to isto prije Vitezovića tvrdio i biskup Nikola Stjepanić Selnički, Krčelić izlaže kako je Vitezović došao do svoga mišljenja i dakako odbacuje ga kao neosnovano. Među ostalim mu citira i podatke Tome Arhiđakona kao protudokaz njegovim tvrdnjama. Uostalom, on isto tako ne može oprostiti Vitezoviću koji je Zvonimira nazvao – barbarskim vladarom.¹⁹⁰ Valja priznati da Krčelić vrlo vješto pobija Rittersa i da je taj dio *Noticija* ozbiljna još i danas vrijedna rasprava oko značenja i vrijednosti Zvonimirove krunidbe. Zato na kraju toga teksta poziva učenog čitatelja neka sam sudi između Rittersa, Baronija i Lucića. Mi, kaže Krčelić, „refferre volumus ut eruditus veritatisque studiosus lector ex justitia aequitateque ferat sententiam”.¹⁹¹

Na isti će način učeni pisac 18. stoljeća do kraja ovoga poglavlja raspravljati o hrvatskim kraljevima, zatim još posebno o Zvonimiru¹⁹² i najzad o Dalmaciji.¹⁹³ Sve su to *raspravice* na kojima bi mu i danas mogao zavidjeti svaki naučenjak. Opažamo, naime, da Krčelić poznaje cjelokupni izvorni materijal, pa i takav koji je i danas nama jedva pristupačan, a kojemu prilazi s mnogo sumnji i s odličnim poznavanjem cjelokupne problematike. Spomenutim raspravama završava Krčelićev prikaz 11. stoljeća.

Gledamo li dakle u svjetlu ovih širokih autorovih pogleda i odličnog poznavanja problema još jednom na tzv. *Odlomak* čini nam se da Krčeliću i nije bilo tako teško uguirati u svoje *Noticije* i svoja „pia desideria”. Bilo je posve logično da je Petra koji preuzima vlast nakon Emerikove smrti proglasio također slavonskim vojvodom. Petar, kojega Krčelić voli više od ugarskih kroničara, doduše zahtijeva slavonski dukat, ali – Krčelić opet *izmišlja!* – protivi mu se Stjepan I. koji ga u tome sprečava. Znajući iz kronika da je Petar gradio katedralu u Pečuhu, povezuje tu činjenicu sa svojom pričom o otimanju miraza. Zatim nesmetano kombinira dalje. Naime, odavno je utvrđeno da je upravo on izmislio priču o *Zeanu*, tobože hrvatskom kralju, koji je ratovao s Ugrima. Uostalom, ovaj je dio teksta zaista nespretno sastavljen. Građanski rat doduše nije iz-

188 *Noticije*, str. 106.

189 *Noticije*, str. 107.

190 *Noticije*, str. 107–108.

191 *Noticije*, str. 111.

192 *Noticije*, str. 113–118.

193 *Noticije*, str. 118–121.

mislio, ali ne oklijeva uplesti u svoj tekst navodnog hrvatskog vladara Stjepana Vojislava koji tobože pljačka sve do Drine i postavlja zatim za bana Prasku. Iz te činjenice morao bi slijediti zaključak da je taj njegov Stjepan Vojislav ipak uspio vratiti slavonski dukat pod svoju vlast i postaviti u njemu za bana Prasku, iako to Krčelić nigdje ne kaže. To bi se moralo zaključivati iz tvrdnje da je Andrija u želji da vrati kraljevstvu izgubljene zemlje ili kraljevska prava postavio svoga brata Adalberta za slavonskog vojvodu. Priča dakle o tome kako su Adalbert i palatin Rado vratili Slavoniju „na stare granice do Cetine”, ponovno je Krčelićev *dodatak* onim podacima koje je našao u starijoj literaturi. Najzad, ideja o Slavoniji kao Jeleninom mirazu na kraju je tek *logičan završetak* priče koja je i počela s hrvatskim mirazom!.

Zato kad razmišljamo o toj *Krčelićevoj lijepoj priči o slavonskom dukatu*, čini nam se da je *razumno i vješto sastavljena!* Pišući tako on *uspijeva spasiti Slavoniju za Hrvate i Ugre* (ili točnije za Svetu krunu), a to je bio i povod i uzrok zbog kojega se prihvatio posla. *Ne bismo mu smjeli uopće zamjerati što je svoj sastav pripisivao Ivanu Goričkom!* Pitamo se, naime, kako bi inače mogao ratovati protiv Vitezovića koji je svojim proračunanim pisanjem omilio dvoru? On je morao svoje suvremenike i Vitezovićeve prijatelje i pristae iznenaditi *novim dokazima* koje Ritter nije poznavao niti upotrijebio. Ta svaka će učena glava u 18. stoljeću ustuknuti pred autoritetom dobro poznatog znanstvenika iz 14. stoljeća. Jedan od dokaza da taj dio *Noticija* nije pisao površno jest i taj da su mnogi pisci do dana današnjega povjerovali kako je Krčelić zaista ispisivao riječi iz nekog Ivanova djela.

Međutim, valja zamjeriti cjelokupnoj historiografiji koja je ocjenjivala Krčelićev *Odlomak* u *Noticijama!* Oni koji su ga najčešće napadali nisu mogli kriti da to čine zato što su u proučavanje slavonske prošlosti pošli sa sasvim drukčijih političkih nazora i neostvarenih želja. V. Klaić se užasavao nad činjenicom da se Krčelić usudio napisati kako su Hrvati izgubili Slavoniju, a to znači da je bio odviše mlad za nepristrano i objektivno promatranje hrvatske prošlosti. Ili, ako je bio uvjeren da historijski dokaz treba da posluži u političkoj borbi, onda je morao znati i to da su „u laži kratke noge”, te da politički protivnici jedva čekaju lažne dokaze koje mogu lako pobijediti. Nepovjerenje Klaićevo prema Krčeliću tako je veliko da mu ne vjeruje niti kad ovaj govori i piše istinu. Neugodan osjećaj koji u njemu izaziva njegovo pisanje tako je snažan da ne smatra potrebnim ispitati stvarnu vrijednost Krčelićeva djela. Klaiću je bilo dosta što se Krčelić usudio boriti za pravo „Svete krune” u tolikoj mjeri da nije htio uvidjeti kako je ta kruna tada na *habsburškoj*, a ne *nekoj ugarskoj kraljevskoj glavi!* Prema tome, Klaićevu „ocjenu” Krčelićeva *Odlomka* u *Noticijama* možemo mirne duše – zaboraviti! Jedini je, čini se, njezin pozitivni rezultat to što je Klaić upozorio na povezanost Stjepanićeva *Memoranduma* i *Odlomka* i time nam otkrio jedan od izvora koji su Krčeliću služili pri sastavu *Odlomka*.

Kako nitko osim V. Klaića u domaćoj historiografiji nije načinio napor da tekst *Noticija* oko *Odlomka* i s njim povezan analizira, iako je to Krčelić naravno zaslužio, to sve dosadašnje „ocjene” – uključivši i nedavni neuspjeli pokušaj M. Švaba – valja također odbaciti. Nitko ne smije sebi prisvajati pravo da *svojim političkim metrom* ili *svojim neznanjem* ocjenjuje nekoga pisca 12. stoljeća koji je ne samo živio u posve drukčijim političkim prilikama nego i znao mnogo više od njega. Najzad, *Krčelić se svim svojim*

umnim snagama bori za habsburško nasljedno pravo na Stjepanovu krunu, a to drugim riječima znači da je svjesno, znanstvenim putem *pripremao put trijalizmu*, koga Hrvati u habsburškoj monarhiji nikad nisu dočekali! Krčelić je dovoljno mudar da vidi kako Vitezovićevo „veliko hrvatstvo” može hrvatske zemlje jedino upropastiti, te je zato i uklonio Ritterove utopije zamijenivši ih trijeznim, na dokumentima zasnovanim nasljednim pravom Habsburgovaca na hrvatske zemlje kao na sastavne dijelove „Svete krune”. No, vidoviti njegov pogled u budućnost nije se u burno doba nakon njegove smrti mogao oštvariti.

A što se tiče vrijednosti Krčelića *kao znanstvenika*, usudila bih se ustvrditi da je rijetko tko i od današnjih medievista dosegao njegovu razinu! Razumije se, onoga tko želi spoznati pravu njegovu vrijednost neće smetati što učeni zagrebački kanonik nije svoje misli u *Noticijama* izražavao na klasičnom latinskom jeziku. Jezik *Noticija* je doista ponešto nespretan, ali ne valja zaboraviti da pred sobom imamo „*prethodne bilješke*” za povijest hrvatskih zemalja!

Prema tome, tekst Odlomka u *Noticijama* je potvrdio da je pred nama jedan od najučelnijih ljudi iz druge polovice 18. stoljeća, koji je svoje oštro pero na poseban način stavio u službu svoje domovine.

ZUSAMMENFASSUNG

B. A. KRČELIĆ IST DER VERFASSER DES SOG. CHRONIKKAPITELS AUS DEM 11. JH.

Von dem Standpunkt ausgehend, daß V. Klaić das Problem des sog. Chronikkapitels aus dem 11. Jh. (den B. A. Krčelić dem Erzdiakon Ivan aus dem 14. Jh. zuschreibt) eigentlich zur endgültigen Lösung gebracht hat, kehrt der Autor, unzufrieden mit der neuesten Literatur über dieses Problem, zur Frage zurück, wer der echte Verfasser dieses Kapitels ist. V. Klaić hat nämlich behauptet, daß es sich um einen „verantwortungslosen Kompilator” handelte (aus dem 14. oder 18. Jh.). Darum mußte man diesen Gedanken näher untersuchen, ungeachtet der Tatsache, daß derselbe Autor auch eine andere Vermutung äußert, wonach der Bischof von Zagreb, Nikola Stjepanić (um 1599), der Besteller des Kapitels gewesen wäre.

Weil es sich wirklich um eine kleine „Studie” und nicht um eine „Chronologie” handelt, wird das ganze Problem der Entstehung des Kapitels auf das alte Dilemma zurückgebracht, nämlich, ob der Erzdiakon Ivan oder Krčelić der Verfasser ist.

In der Absicht zu beweisen, daß Ivan Gorički unmöglich der Verfasser des Kapitels sein kann, beschäftigt sich der Autor zunächst mit der Frage „der Krone des hl. Stefans”. Est ist nämlich offensichtlich, daß der Verfasser des Kapitels versucht um jeden Preis zu beweisen, wie im 11. Jh. die Ungarn und die Kroaten gleichermaßen Recht auf Slawonien hatten. Es war überhaupt nicht schwer zu beweisen, daß die „Heilige Krone” zur Zeit von Ivan Gorički kein Interesse bei dem Monarchen weckte, geschweige denn in den kroatischen Ländern, wo die Rechte der Anjous auf den Thron des hl. Stefans unbestritten waren. Aber Ivan Gorički, genauer das Domkapitel von Zagreb, bekam zu jener Zeit gerade wegen der Zustände in der Diözese die führende Rolle in

der Kirche von Slawonien. Es war nämlich üblich, daß während der Sedisvakanz oder bei der Abwesenheit des Bischofs die Domkapitulare das Vikariat übernahmen. Infolgedessen nahmen die Zagreber Domkapitulare in ihrer Rolle als Verteidiger der Rechte der Kirche, vor allem aber der gelehrteste unter ihnen, Ivan Gorički, während des Streites zwischen dem Monarchen und dem Bischof Augustinus Kažotić die alte kirchliche „Privilegurkunde“ aus dem Jahre 1217 in die Hand, um mit ihrer Hilfe zuerst eine Fälschung zu verfassen, die mit dem Jahr 1318 datiert wurde, und dann wahrscheinlich noch zwei Urkunden, datiert 1326.

Alle diese Fälschungen wurden sehr geschickt und sächkundig verfaßt. Mit ihrer Hilfe wollte Ivan unter anderem beweisen, daß die Kirche von Zagreb den Zehnten erheben durfte. Der Geschicklichkeit von Ivan ist es zu verdanken, daß die Fälschung angenommen wurde. Dies ist einer der Gründe, warum der Widerstand gegen den Kirchenzehnten in jener Zeit die Besitze des Zagreber Domkapitels nicht erfaßt hat. Im Gegenteil, Ivan hat durch besondere Bestimmungen, wie auch durch die Zusammensetzung der bekannten Statute, vorbildlich die Beziehungen zwischen den Domkapitularen, ihren Untertanen, Vasallen und Pächter, geregelt. Schließlich kämpfte Ivan mit Erfolg um die Zehntenrechte auch in seinem eigenen Diakonat, gründete die Siedlung Nova Ves und baute die Kapelle St. Ivan, aber er war sehr weit davon entfernt sich den Kopf darüber zu zerbrechen, ob ungarische oder kroatische Monarchen im 10. und 11. Jh. Macht im Herzogtum Slawonien ausgeübt hatten.

Bei der Analyse der einführungsteile der Statute, d.h. der sog. *Zagreber Chronik* und *Das Verzeichnis der Bischöfe von Zagreb*, kommt der Autor aber zum Schluß, daß Gorički keinesfalls der Verfasser hätte sein können, sondern ein nicht sehr geschickter „Latinist“ aus dem Kreise der Männer, die mit Ivan den Text der Statute vorbereitet hatten.

Ganz anders als Erzdiakon Ivan, Krčelić pflegte gute Beziehungen zum Hof von Wien, und nachdem er von Maria Theresia die Erbschaft von Vitezović erhalten hatte, sollte er auch die Arbeit an der von Vitezović angefangenen Historiographie fortsetzen. Er sammelte das Quellenmaterial für seine „Notizen“ – im ganzen über 128 Autoren – und wenn er in seinem Werk Slawonien behandelt, greift er mit Absicht nach den älteren Autoren und Chronisten, um die alte Ansicht (gegen Vitezović) zur Geltung zu bringen, wonach der kroatische König Krešimir im Jahre 1031 den ungarischen König Stefan I. in dem deutsch-ungarischen Krieg unterstützt hat. Im Gegensatz zu seinen Vorgängern (Bischof Stjepanić und Ratkaj), schiebt er in den Text des deutschen Chronisten Wipp, ohne zu zögern, die Angabe über Krešimirs Tochter und Emeriks Verlobte ein. Um seinem Text noch mehr Glaubwürdigkeit zu verleihen, sorgt er dafür, daß Emerik im Brevir von Zagreb den Titel „Herzog von Slawonien“ erhält. Einen so zusammengebastelten Text unterbreitet er dem Ivan Gorički, sicher daß die Gelehrsamkeit von Ivan seine eigene Aussage gut decken würde. Und er wurde nicht enttäuscht!

Wenn wir also heutzutage über dieses kleine „Vergehen“ von Krčelić nachdenken, werden wir ihn nicht verurteilen. Er versuchte nämlich mit all seinen Kräften die Kaiserin zu überzeugen, daß die „Dreieinheit“ (Kroatien) ihr Erbe ist. Die Rechte der Habsburger auf unsere Länder hätten doch, unter den Bedingungen des 18. Jh.s, zur angenehmeren Dreieinheit führen können als jener Dualismus, den wir in der zweiten Hälfte des 19. Jh.s gehabt haben. Mit anderen Worten, auch der gelehrte Zagreber Domkapitular hat im 18. Jh. eingesehen, daß eine österreichfreundliche Politik zu rechten Zeit uns viel mehr Nutzen bringen könnte, als das Hin- und Herziehen mit den Ungarn. Viel

klüger und nüchterner als Vitezović, der mit seinem „Pankroatismus“ mehr Schaden als Nutzen gebracht hat, korrigiert Krčelić ihn und verfaßt das Kapitel, das vielleicht nicht in allen seinen Teilen erfunden war.